

ЛІТФПЦ

Червонофлоридини

1 9 3 2

ТРАВЕНЬ

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна » 7.— »
 Чвертьрічна » 3.50 »
 Для членів «Червоної Калини»
 чвертьрічно 3.— »
 Ціна поодинокого числа 1.20 »
 В Румунії: річна передплата . . 360 леїв
 піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
 Для інших країв 2 \$ річно.

За кордоном приймають передплату на «Літопис Червоної Калини» та впис членів:
 В Сполучених Держ. Північної Америки:
 The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. /
 В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/Ш.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин, 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
Федір Дудко: Глум. Оповідання, ст. 52
Д. Дорошенко: Мої спомини про недавнє минуле. Частина I.-IV. 8.40 « 4.20 «
Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
 От так собі. Мініатюри, стор. 129 . 1.50 « 75 «
М. Дольницький — *Божик - Кузьмів*: Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . 1.50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . 4.50 « 2.25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 «
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «
Роман Купчинський:
 I. Курилася доріженька. Стор. 208 4.— « 2.— «
 II. Перед навалою. Сторін 192 . 4.— « 2.— «
Федір Дудко:
 I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— «
 III. На Згарищах 4.— « 2.— «
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. I—IV. Част. по зол. 3.50 « 1.75 «
 Ч. IV. 3.— « 1.50 «
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість, 17 аркушів друку 5.— « 2.50 «
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА, на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина по зол. 4.— « 2.— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 4.—зл. 2.—зл.

Володимир Лопушанський: Перемога — повість з визвольної війни. I і II. Частина по зол. 3.— « 1.50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь. Вовнні нариси 3.50 « 1.75 «
Т. Г. Масарик: Світова революція, т. I. 13.50 « 6.75 «
 т. II. 8.— « 4.— «
Др. Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів) 4.50 « 2.25 «
Др. Ганс Кох: Договір з Денікіном 1.80 « 0.90 «
М. Галаган: З моїх Споминів
 I, II. і III. Частина по зол. 4.— « 2.— «
 IV. Частина 6.— « 3.— «
Микола Матій-Мельник: На чорній дорозі (новелі) 3.50 « 1.75 «
Богдан Лепкий: Вадим, повість з княжих часів 4.50 « 2.25 «
А. Чайківський: Чорні Рядки. Спомини 3.— « 1.50 «
Олена Степанівна: На передодні великих подій 2.— « 1.— «
І. Максимчук: Кожухів — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови 2.80 « 1.40 «
А. Крезуб: Партизани — спомини з життя повстанців — ч. I. і II. по 4.— « 2.— «
М. Костів: Джін-Гіс-Хан гряде . . . 3.— « 1.50 «
О. Бабій: Перші стежі, повість . . . 6.— « 3.— «
Е. Чикаленко: Щоденник 14.— « 7.— «
Віталій Юрченко: Шляхами на Соловки 5.— « 2.50 «
 „ „ Пекло на землі . . 5.— « 2.50 «
 „ „ З Соловецького пекла на волю 65.0 « 3.25 «
Ілько Калічак: Записки четаря . . . 2.80 « 1.40 «
Віктор Приходько: Під Сонцем Поділля 6.— « 3.— «
Др. Кость Левицький: Великий Зрив 6.— « 3.— «
Володимир Леонтович: Хроніка Гречок 3.50 « 1.75 «
Ілько Борцак: Великий Мазепинець 7.— « 3.50 «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/Ш

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛІ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IV. Річник

ЧИСЛО 5 *

ТРАВЕНЬ

* 1932

Гетьман Іван Мазепа
* 1632 р. (?) — † 12. IX. 1709 р.
(Портретовано з гравюри Галаховського).

За Десну!...

В далекий путь, понурий, за Десну,
З Орлом старим полинули орлята —
І дзвін загув, розрушив тишину
І гримнула о півночі гармата.

Як Рубікон... в негоду там... колись...
Старий Гетьман свій Батурич пращає,
І думкою під хмарами блукає —
Молись, Україно!... Молись!... Молись!...

І білий кінь — як піна на Десні...
І грім бандур і гомін дум козацьких...
— „Гей, діти, діти вірні мої,
Чи сповняться задуми літ юнацьких?...

— „Чи встануть квіти тії на лані,
Що їх ростив словами тай сльозами —
Чи у тюрмі, чи в сірій чужині
Замовкнемо забутими гробами?

— „Ще раз на нас повстало царство тьми
І вже регочеться варвар з півночі;
Чи-ж видержить Чечель в столиці із дітьми,
Як лютий Хам зубами заскрегоче?

— „А вісти йдуть, мов гори ті ростуть:
Що Меншиков Батурич зжер вогнями,
Що із живих заліззям шкуру рвуть,
Язики тнуть, карають всіх палями!...

І голову важку схилив Гетьман
І ніби шлях накрила сніговія, —
Та лиш на мент, на хвилю... Крізь туман
Заблисла знову ясна давня мрія.

Десь ніби дивний світ зійшов нараз,
І зацвіла стобарвно вся руїна —
І чад душний в руїні тій погас...
І обабіч Дніпра — Соборна Україна!

А ген, кругом, куди не глянь — оттак:
Сади, гаї!... Жахтять червоний мак —
І дивне диво: ніби не квітки,
Й не маки — а полки, полки, полки!...

І усміхнулися під вус уста,
Що проклинати і кохати знали —
І ніби пряжа срібно-золота,
Зза гір, зза моря юність повертала.

І ніби в Київ, як колись Богдан, —
На отері, під грім гармат, в'їжджає
З Карлом і — хлібом-сіллю їх витає
Народ — землі своєї власник — пан.

Попід орлиний зір, в руках міцних
Понад полками блиснула булава —
І з тисячів грудей, мов з дзвонів крицевих,
Загуло разом: Слава!... Слава!... Слава!...

...Спіткнувся кінь — прокинувся Гетьман...
Сіріли ниви... Круки понад полем...
І раптом местний, наглий гураган
Угнався в серце гострим, лютим бодем.

— „А гей, пісень! Най грім у чола бе!...
Чого задумавсь Гордієнку, брате?! —
Що Запоріжжя цар розніс твоє
І що Руїну хоче зруйнувати?

— „І ти, Пилипе, друже військовий,
Покинь свій сум, хоч слабне наша лава,
Вставаймо, брате, орле степовий —
Лиш „през шаблі“ добудеться нам слава!!

— „Я злиднів не боюсь, ні ворогів,
Що йдуть з Петром, як ті шершені-оси —
Боюсь хатніх своїх злодіїв — псів,
Що зраджують, кують і шлють доноси...
...Кочубеї, Галагани тай Носи!!

— „Та все одно — нема вже вороття:
Або лягти, або врага стоптати!
Яке в неволі лицарям життя —
І доки нам на ласку неба ждати?!

— „Досить наруг, покори, підлоти,
Досить дали ми крові за Москву —
Тепер пора пролляти кров живу
За Україну, милії брати!

— „Від похилу мене вже карк болить,
І струпом сорому горить моя вся спина,
Від фортелів гидких і всіх обид...
І на лиці моїм — Петрова слина!!!

— „Чи-ж більше треба вам зневаг і кар,
Чи-ж більше може ще боліти рана? —
Та-ж не мене зневажив цей варвар,
Зневажив він України Гетьмана!!!

— „Досить нам скаржитись, квиліти все,
Рабської скарги навіть Бог не вчує;
І плач наш всує і молитва — всує —
Лиш самопал і меч Україну спасе!“

— „Або Полтаву нам прибрать до рук
І виперти у тундри Чингісхана, —
Або полеться море лютих мук
Й загоготить вогнем потопа п'яна.“

— „І ми розвіємось, як збитий лист,
Конатимемо в тюрмах і в чужині;
І над карками знов наругї свист
Шалїтиме по знищенїй країні.“

— „Та це хай не лякає вас, друзі, —
Нема обнови без любови й крови...
(Про Тернопілі вчилися ми всі!)
І — вмерти разом з вами — я готовий!!“

— Побідимо — всміхнеться воля нам! —
Загинемо — Полтава наша слава!!
Нову летенду створимо синам —
І память наша буде величава!

— Мій дух ніде спокою не найде:
Або Україна у цвіті й силі —
Або-ж нехай усіх нас смерть найде
В огні й борні за наші Тернопілі!!“

18 IV. 1932.

Як виглядав гетьман Іван Мазепа?

Написав: Б. Л.

Нераз чуємо питання: „Як виглядав гетьман Іван Мазепа, бо його портрети такі неподібні до себе?“ Справді, як виглядав гетьман Мазепа? Себто, котрий із його портретів найправдивіший, чи там, котрий із них повинен стати найбільше популярним, як популярним став у нас портрет Хмельницького по ритовині Гондіюса?

На тую тему писали вже нераз свої та чужі історики¹⁾, але жаден з них не вибрав якогось одного портрету і не сказав: „Отсе і є гетьман Іван Мазепа!“

Не зробив того, бо не міг зробити. Нині маємо фотографії, а як тяжко приміром рішити, яка фотографія Івана Франка найкраща, найподібніша і яка найповніше передає його зовнішній вигляд. А що ж казати про портрети, та ще портрети ріжних малярів і ріжних періодів життя портретованого. Людина старіється і змінюється, а маляр малює її такою, як бачить, підхоплюючи з її зовнішньої появи те, що для нього найцікавіше. Добрий маляр звичайно не вдоволяється самим тільки зверхнім виглядом, а шукає духового виразу, який найякше пробивається в устах та в очах моделя. Тому то й не диво, що той сам чоловік під пензлем ріжних малярів набирає ріжного вигляду так, що його портрети іноді мало й подібні до себе.

Це тоді, коли маляр є паном форми й техніки, коли йому не важко схопити подібність й рисунок покрити красками, щоб було; „як живий!“, бо того „як живий“ звичайно хотіли й хочуть портретовані та їх близькі. Гірше, якщо він борикається з труднощами, як одно бачить, а друге на полотні виходить. Портрет ніколи не може бути цілком вірний, тоді він мало й нагадуватиме портретовану особу. Портретів гетьмана Мазепа маємо досить багато, але не

гадаю, щоб хоч один був твором перворядного портретисти. (Це найрішать наші знавці мистецтва).

Бо колиб був, то певно вже ставби популярним.

Так тоді треба нам погодитися з гадкою, що знаменитого портрету Мазепа не маємо, лиш середньої, а то й менше ніж середньої міри. А всеж таки, порівнюючи їх та зіставляючи спільні, характеристичні прикмети, можемо собі уявити, як виглядав наш великий гетьман.

Але в першу чергу треба відкинути ті портрети, які з Іваном Мазепою не мають нічого спільного, а саме, підгорецький та норблінівський.

Підгорецький¹⁾, це не Мазепа а Ревера Потоцькі, а норблінівський це якийсь банкир з Амстердаму²⁾.

Вони то і вносили найбільше плутаниці в питання про те, як міг виглядати гетьман Мазепа, бо за далеко відбігали від інших портретів.

Ті інші діляться на дві групи, з бородою і без борода. З бородою: в літописи Величка, в історії Енгля, в чернигівським музею, в петербурзькій академії та на заграничних гравюрах із кінця XVIII ст.

Без борода: портрети в престолі київської Лаври³⁾

¹⁾ Портрет, який був у замку Собіських в Підгірцях коло Золочева.

²⁾ Репродукцію з підгорецького відбито в заведенню Кульженка в Києві цей осмотрено підписом: „Изъмѣнвшій Россіи и Царю гетьманъ Іоаннъ Мазепа. Снимокъ съ наиболѣе достовѣрнаго портрета“ і т. д. (Для якої книжки зготовлено цю відбитку, не знаю). Про підгорецький „будім то портрет Мазепа“ писав Др. Богдан Барвінський. Нині нема ніякої підстави вважати його автентичним.

Так само нема що спинятися над варшавською гравюрою Норбліна, яку вже М. Грушевський назвав у вище цитованій своїй статті (До портрета Мазепа) „дуже непевною“. Вона цілком певно представляє не Мазену, а амстердамського банкира, що й можна перевірити в берлінським б. кор. кабінеті штихів.

До норблінівського типу близько підходить цей „ніби то старий малюнок Мазепа з портрету, що ніби був у монастирі під Лисянкою“ поміщений у Грушевського „Ілюстрованій Історії України“, Київ — Відень 1921, стор. 389. Голени вуси, роздвоєна, довга, гостра борода, фантастично висока шапка і неприродної величини струсіне перо. —

³⁾ До лаврського типу належить також катеринославський

¹⁾ Згадаю тільки статтю Д-ра Барвінського у фейлетонах „Руслана“, статтю проф. Михайла Грушевського в записках „Наукового тов. ім. Шевченка“ (т. ХСІІ. 190. кн. VI) та в книжках Д-ра Бизена: „Мазепа, historiska bilder frau Ukraina ab Karl XII dogar“ (1908).

Портрет Івана Мазепи кисти Бутовича.

і в королівській, шведській, грінгольмській галерії, на образі Бутовича та на ритовинах Мігури¹ й Галаховського.

Борода звичайно змінює чоловіка, тому то й портрети Мазепи з бородою і без бороди на перший погляд такі неподібні до себе.

Кажу „на перший погляд“, бо як добре придивитися ближче, то характеристичні, основні риси на одних і других ті самі: високе, кругле чоло, довгий, тонкий, трохи вірлиний ніс, вигнуті піднесені брови, мудрі, темні очі, долішня щока дещо висунена вперед, ніздрия (Nasensfliegel) характеристично склеплені, а від них виразно зазначена риса до уст, яка разом із ними надає обличчю виразу легкої, буцім гордовитої усмішки.

На всіх портретах розум і достойність, хитрости не видно, жорстокости також ні, скорше дотеп і гумор, особливо на портреті Бутовича.

Цей останній, як гадаю, став зразком для рисунку в літописи Величка і для пізніших, заграничних гравюр.

портрет, виданий Еварницьким у „Вѣстник у Екатеринославського земства“, 1904 N. 2. Але я його не бачив.

Портрет Бутовича представляє нам Івана Мазепу, мужчиною літ коло 50, себто, заки він став гетьманом. Лента через груди, ордер св. Андрія і герб з буквами І. М. Г. (Іван Мазепа, Гетьман і т. д.), домальовані пізніше, навіть цілком пізно¹), тоді, як для Мазепи приготовлено вже княжий герб, бо з того гербу взято корону і під нею якийсь геральдичний, невідомий мені близче знак. При тім домальовуванню мабуть і перемальовано дещо, бо треба було нове достроїти до давнього²). Можливо, що образ не заробив на тім, а втрапив, як звичайно при таких перерібках буває. Так, як про нього можна з репродукції судити, він не рівний. Чоло, очі, ніс, уста й вуса, навіть космик волосся, що спадає на чоло, мальовані вправною рукою, не можна цього сказати про шапку й про лінію лівого лица. Шапка буцім втікає з голови (так що навіть не знати, чи це волосся, чи шапка), а лице ніби спухло. Одяг трактований невміло, правий рукав, ні пришив, ні прилатав, ковнір від жупана дуже широкий, буцім на якусь роздуту шию, а лента філюється неприродно, так і видно, що вона домальована пізніше. За те ордер вийшов на славу, куди краще від гербу з буквами надто великими й поставленими криво.

Та не зважаючи на те, портрет не шабляновий, а індивідуальний, можливо, що дуже живо нагадував Мазепу і тому став зразком для пізніших малюнків та рисівників.

Маю перед собою дуже добру фотографію одної із заграничних гравюр³). Вона на перший погляд до портрету Бутовича не подібна. Чому? Бо представляє Мазепу з бородою і не в жупані й футрі, лиш у панцирі. На ній гетьман багато старший, марний, не має живого повного лица, як у Бутовича і такої наперед висуненої щоки, а до того він без шапки й без гербу, лиш на тлі похідного намету. Але зворот голови й корпусу, рисунок носа, брів, уст і вусів, навіть уху, такі, як у Бутовича. Виглядає, начеб ритівник хіснувався портретом Бутовича, тільки зі старшини козацького, в силі віку, робив старого, змарганого трудами гетьмана. Всі інші заграничні ритовини, які мені доводилося бачити, це більше, або менше вдатні варіанти. Лаврський портрет знаю тіль-

¹) Запримітив це проф. М. Грушевський у цитованій на вступі статті.

²) Портрет, приватна власність, був у депозиті Київського Мійського Музею. Чи є там тепер, не знаю і невідомо мені, чи досліджували його знавці.

³) Гляди перша сторінка нинішнього числа „Літопису Ч. К.“

Johannes Mazepa, Cosaccorum Zaporoviensium Supremus Belli Dux. Фотографія з оригінальної ритовини в кор. кабінеті штихів у Берліні. (ч. 119), Один з тих портретів, на яких гетьман має малу бороду.

ки з репродукції в історії Грушевського та в петербурзькій „Ниві“. Тут Мазепа молодий, літ коло сорок. Стрункий, в раменах не такий широкий, як у Бутовича, має малі, тонкі руки, він без шаблі, тільки в правій руці тримає паличку. На голові мала, кругла шапка. Зворот голови той самий, риси лиця також, тільки лице не таке повне, як на портреті Бутовича і шия довга. Навіть жупан і футро того самого крою. Дуже близько підходить до лаврського портрету й до Бутовичевого гравюру Мігури. На ній гетьман представлений у молодім віці, хоч має булаву (в лівій руці) і ордер св. Андрея, а властиво не ордер, а сам хрест Андрея. Тільки гетьман тут не в жупані, а в панцирі, з шоломом і з буйними струсєвими перами на шоломі. Він повновидий і дивиться прямо на видця. Інакше на гравюрі Галаховського¹⁾. Тут гетьман повернувся не в правий, а в лівий бік (до видця), він старий, літ поза 70. в панцирі й шоломі, з ордерами й лентою, правою рукою сперся на хрест (основний мотив гербу Мазепів), у лівій тримає щит („защитник“ віри й вітчизни). Ріст більше ніж середній, стать струнка, не так, як у Бутовича. Коли порівнювати гравюру Галаховського з ритовиною Мігури, то треба признати, що Галахов-

¹⁾ Пригадую, що ця дорогоцінна пам'ятка укр. графіки початку XVIII ст. зберіглася в одній відбитці на шовку, правдоподібно у тій, що її київська Академія піднесла великому гетьманові і в тепер у Варшаві в архіві Замойських. А зберіглася таким чином, що нею підшито плащеницю, образом до середини.

ський завдав собі куди більше праці і в композиції цілої, так великої і складної алегорії і в змальованню її центральної постаті, себто гетьмана Мазепи. Оминав анахронізму і дав портрет справді оригінальний. Жаль тільки, що шовк, на яким відбито отсю велику пляншу, дуже трухлий, його годі натягнути („нашпанувати“) і тому не можна дістати доброї фотографії. Але і з такої, як маємо, можна припускати, що портрет гетьмана автентичний і що має ті самі риси обличчя, що й на портреті Бутовича, тільки що гетьман тут мало що не на 30 літ старший. А всеж таки він виявляє багато сили, як пристало „ecclesione defensori, belli et pacis artium cultori et patrono“.

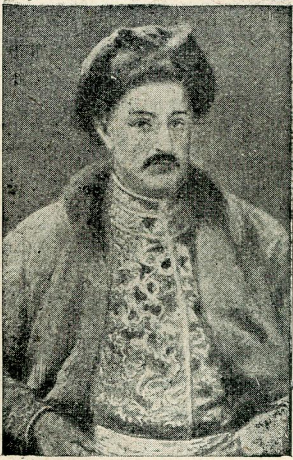
До ритовини Галаховського на мою гадку схожий портрет Мазепи з королівської шведської, грінгольмської галерії. Той самий зворот голови, ті самі риси лиця, тільки гетьман багато молодший і хоч у панцирі та з гетьманською булавою, але без шолома і — без ордерів.

Так переглянули ми дотепер відомі портрети гетьмана Івана Мазепи²⁾. Коли відкинемо два неавтентичні (норблінівський і підгорецький), то побачимо, що всі інші представляють нам дійсно гетьмана Мазепу, а різняться вони віком, одягом, акцесоріями, тлом і тим, що одні представляють портретованого з бородою, а другі без бороди. Хронологічно вони йдуть у таким порядку: лаврський і його варіанти, Бутовича, Мігури й Галаховського, шведський та за-

²⁾ Один з них пропускаю, не маючи доброї репродукції. Чи є ще інші, ново відкриті, не знаю. Про той пропущений много писав Др. Б. Барвінський.

Гетьман Іван Мазепа — портрет в королівській шведській грінгольмській галерії.

Гетьман Іван Мазепа —
кисти Осипа Куриласа.

граничні ритовини. Гадаю, що найцінніші для нас нині¹⁾ Буговича й Галаховського. Вони мабуть роблені з живого моделю, інші (крім лаврського) це перерібки й варіанти.

¹⁾ Що сталося з лаврським — не знаю. Мабуть у „Ниві“ (петербургській) читав я, що його знищено, то знов читав, чи чув, що його замальовано, чи замашено вапном. Може хто знає, хай на ту тему напише, бо це був мабуть перший з портретів Мазепа, з його молодих літ і певно, що подібний, бо не малювалиб „благодітеля“ храму св. з фантазії. Так само мусів бути подібний Мазепа на ритовині Гала-

люстрації до відомої легенди про Мазепу, привязаного до коня й пущеного на поталу долі, фантастичні²⁾.

З нових, сучасних нам портретів Великого Гетьмана, знаю два: П. Холодного (батька) й Осипа Куриласа. І вони не відбігають від того типу, який нам дають попередні.

Не знаю, чи зберігся той Мазепа, що був у робітні М. Костомарова. Десь я читав (не пригадую собі де), що висів він там на чільнім місці, хоч Костомарів у синтезі своєї праці про Мазепу намалював різкими чертами такий образ Мазепа, який ми нині мусимо рішучо відкинути.

ховського, бо не подібного не підносилиб гетьманові в дарунку.

²⁾ З ілюстрацій пригадую дві мало в нас відомі Макса Гіримського. На одній Мазепа на коні, а за ним женуть вовки, на другій кінь з Мазепою паде в лісі, наскочивши на кінський табун. Обі репродуковані в »Album M. A. Gierymskich«, Warszawa. 1885.

Весна 1920 р. на Україні.

Уривок з дневника Степана Венгриновича

11. IV. 920. Великдень. Бірзуля.

Сиджу на зложених на купу шинах, дивлюсь на цілий ряд транспортів і на свій потяг між ними, сонце світить мені на папір — аж очі разить... чую в вагоні співають: Христос воскрес. От і Великодня дждався. У вагонах приходиться його святкувати.

На снідання чорна кава й хліб чорний... а що на обід?

Що лиш вернув зі Служби Божої. Правив її наш галицький монах у магазині з мукою. Міхи згорнули під одну стіну, а при другій улаштували престіл. Образ Христа прибрали смерічками а на стіні з гагузочок уложили букви: Христос воскрес.

Не знаю, чи магазин цей, чи що, подіلالо так на мене, що цієї Служби й цього Великодня ніколи мабуть не забуду...

Перший раз я почув евангеліє в українській мові.

„На початку було Слово...“ читав священник високим, звінким голосом... Запанувала тишина, лише слова евангелія дрожали в повітрі і в душі нашого стрільця.

Прийшла проповідь... Великдень у магазині, далеко від своїх — від рідні, від своєї сільської церковці, з большевиками... Сльози плили всім з очей. А потім заклик: на бік плач — не час на сльози! тільки вперед!.. і надія, що може незадовго перейдемо Збруч і обіймемо своїх рідних, заглянула в душу.

Я сидів на міху з мукою й також утер сльозу, що на силу викотилась...

— Воскрес Христос — воскресне й 40 мільонний Народ Український! — закінчив монах свою проповідь.

3. V. 1920. Требушівка.

Сиджу на траві у садочку далеко від села.

Коло мене потічок журчить, на деревах пташки свої пісні витьохкують... сонце заходить.

Я визувся, ходжу босий по воді, випорную мушлі

з намулу, наче колись давно підчас безжурних вакацій...

У минулому тижні так багато пережив, здавалось хвилями, що напружені нерви не видержать. Нині знову спокійний; нерви злагідніли, згадується хата й весна у моїх горах.

Страшне переживалось останніми днями.

Ми стояли тоді в селі Вербова недалеко Вапнярки. Ждали, коли надійдуть нам гармати — муніція, коли скажуть їхати на польський фронт.

З цікавістю читали воєнні звідомлення з фронту і ждали нетерпеливо, коли то вже наші частини стануть над Збручем.

Та ненадійно пізно вечером у суботу 25. IV. подають телефоном, що всі старшини мають негайно явитись у Команді дівізіону на попівстві.

Явились усі. Двері — вікна зачинено, став наш командант Канюк з крісла й говорить:

— Наші частини на фронті переходять завтра на тамту сторону, до от. Петлюри. Наша бригада має приказ зайняти від большевиків Винницю та Жмеринку а наш дівізіон має зайняти стацію Вапнярку.

Посипались подрібні прикази: та батарея вишле тільки людей з крісами й 2 скоростріли... друга батарея стільки... батареї визначають двох старшин, один їде зараз на злуку до повстанців, які находяться там а там, другий до Вапнярки по дальші прикази.

Перш й буде цей... другий хорунж. Венгринович. Негайно сідлати коня та в дорогу.

Розійтись і до роботи.

І ми розійшились. Я осідлав коня й поїхав по думці приказу до Вапнярки — на стацію і там зголосився в отамана — в вагоні.

Та робота йшла поволі. Частини вже раз завелись на таким розоружуванню, тепер зволікали, ішли не-радо... сам отаман чоловік старший — мало енергичний, вагався... зволікав. Большевики також щось

догадувались, бо їх панцирка цілу ніч їздила на стації — посвистувала.

Наші зволікали... вижидали других частин зі сіл, які чомусь припізнилися... аж зробився день і все пропало.

А я все ждав приказу, щоб повідомити своїх у селі, що сталося, кінь стояв прив'язаний до вагону...

Тимчасом між большевиками почався рух, чи може довідались, що ми хотіли ніччю з ними зробити, чи може вже прийшла вістка з фронту про перехід наших частин... досить, що почали збиратись. Надїхала кавалерія, артилерія, почали узброювати всіх жидків з містечка.

До отамана прийшло двох большевицьких старшин і попросили його дуже чемно на якусь нараду, яку має провадити їх команда в злуці з нашою.

Отаман не знав ще большевицьких хитрощів — повірив, взяв зі собою свого адютанта та пішов на двірцець... мені казав ждати на себе.

Минає година, ба й друга, він не вертає. Довідується, що він арештований, сидить під багнетами в вагоні. Аж тепер я все порозумів.

Сів на коня, мій хлопець зі мною на другого, їду до свого дівізіону дати знати, що сталося.

Переїжджу попри вагони з літаками, чую за собою: — Стой!

Я пристанув.

— Где едеш?..

— Там і там, у село Вербову — до своєї частини.

— Пропуск єсть?

— Ні, не маю!

— А билі у команданта гарнізону?

Я, хоча й на очі не бачив цього їх команданта, говорю:

— Так, був і позволив їхати.

— Ну харашо, паступай!

Їдемо дальше, знову: „Стой!“

Трьох на конях — кріси в руках, палець на курку. Забрали мені револьвер, мій коханий „мавзер“, хлопець мусів кріс віддати, повели нас до команданта гарнізону... Чорний жидок у червоних споднях, зі золотим наче генеральським пасом, на голові шапка також з червоним денком і золотим перехрестям на верху.

— У вагоні бачу отамана та інших наших старшин, вже також без револьверів. Мені казали зайти до них.

По хвилині, бачу, їде мій командант дівізіону з одним старшиною з моєї батареї в супроводі большевиків. Зіскочив з коня, дав мені держати і пішов також до вагону.

Наші батареї зловила большевицька кіннота вже в дорозі, як вїздили в якесь село, казали зложити зброю, та наш командант відповів їм так, що перестали більше домагатись.

Оправдувались, що вони нічого не знають, що їм дали приказ, що нехай сам командант поїде — поговорити.

Командант також повірив і приїхав.

Відобрали револьвер — коні замкнули до вагону, ще казали під загрозою розстрілу написати приказ до батарей, щоб здали зброю. Він написав.

Тимчасом роззброєння наших почалось. Окружили стацію розстрільною, заходили в кожний вагон, забирали кріси — муніцію.

На другий день припровадили й наші батареї.

Окружили нас стійками, не можна було віддалятись

від возів, наші коні забрали собі. Нашому командантові сльози в очах стояли, коли глядів, як на коні, на якому передше й сісти нікому не дозволяв, їздив тепер жидок.

Повели нас з наплечниками на перон і перевели ревізію, білля, накривала, шкіру, матерію, усе, що їм подобалось — забрали, а потім замкнули нас у вагонах, обставили стійками, та мали кудись везти. Йшла поголоска, що до Одеси, що старшин будуть розстрілювати.

Була чудова — місячна ніч, як я й один мій товариш ще з гімназійних часів, пор. Лазор, рішили втікати.

Усе лишили, навіть наплечників не брали, тільки те, що на собі.

Пів другої в ночі з ломаками в руках — одинока наша зброя, вийшли з вагону... перекрадалися поміж сторожу.

Місяць світив майже в повні, ми залишили вагони, вийшли за стацію в чисте поле. Ніхто не спостеріг. Ніхто за нами не стріляв.

Перейшли одні рейки, потім другі... кожний корчик здавався нам скорострілом, а кожний зісохлий сонішник на полі, большевицькою стійкою.

Нагло почули коло себе тупіт коня. Дорогою на нас їхав їздець. Скочили в бік, почали тікати... Бігли з верству, спочали. За нами нікого. Ніхто не доганяє. Видко дрімав на коні, а може не спостеріг нас.

Зайшли в село. Застукали до батюшки в двері. Відчинив, вказав дорогу, нарадив дальше по селах певних людей, казав зайти до них, а певно дадуть нам дальшу поміч.

Місяць світив. Ми минали осторожно село за селом. Люди спали, тільки пси цілими ордами супровожали нас селами, поки не вийшли в поле.

Околиця при Дністрі чудова, щось наче мої Карпати. Гори-скали, глибоко в ярі пливе потік. Над ним розложилися хатки, попри потік стежка між садами — в холоді веде ген аж до самого Дністра, де й потік впадає.

Ми йшли цєю стежкою попри потічок, а як стежка звертала на другий бік, тоді через потік була перекинена колода без поруча.

Люди тут вже знають Галичан. Приймають і хліб бом гостять.

Чомусь велику симпатію виробили собі наші галицькі війська по всій Україні.

— От люди! — говорять про нас — стоять у селі, то тихо, спокійно, ні стріляння, ні грабіжі, за все платять, усе просять, а не беруть силою. Відідуть — також тихо, кожний знає, що йому нічого не пропало. Жалко Галичан, страждає народ, відбився від свого краю, тай добитись годі...

Такі слова нераз чував про своїх. Воно й правда, з нас ніхто на силу до хати не входить, а просимо, чи приймуть.

Ніхто не каже: Хазяйко, де сало? Давай їсти, вари вереники!

У нас, сяде спокійно за столом і жде, чи сама господиня не догадається дещо поставити на столі.

— От, жалко Галичан, що відїхали. Булиб довше постояли, булиб нам усе поле зорали.

Наші батареї визначували кожного дня по тричотири пари коней, щоб орали біднішим поле.

Небагато нас перейшло тут на Україну, а здається цілу засіяли. Нема кутка, нема села, куда не пере-

їздилиб, де не стоялиб, у якому люди не говорилиб:

— От, Галичани! Шкода!

Вже не звать нас „австрійцями“, бо вже подерся австрійський одяг, стали подібні до їхнього строю. Знають тільки, що ми Українці, і з ким не лучились, то всеж тим — чим були, zostалися.

Багато треба було літ, щоб тую Україну освідомити національно до того ступіня, до якого освідомилась одним тільки нашим переходом тут за Збруч.

Перейшли на хутір Требушівку, три верстви від села в полі.

Живе вдова з двома синами й донькою.

Нанялись на службу.

Вчора орали, сіяли фасолою й бураки. Цікаве: тут народ наперед сіє а опісля щойно оре й волочить.

Фасолою чи бураки в нас садиться, а тут сіється так, як жито чи овес.

Орали волами: Мурга і Геля зуться.

Вечером засіли разом до вечері — їли з одної миски, спершу борщ з бульбою, опісля мамалигу з бриндзєю й молоком.

Мамалига зварена густо, викидає її господиня на стіл наче бохонець хліба, або торт з форми, крає струною, натягнуною наче лук.

Спали в стайні.

Рано возили гній на поле, також волами.

Снідали знову мамалигу з молоком і бриндзєю.

Мені бик ступав на ногу, роздер чобіт, дав зашивати а сам спочиваю і записую.

Коло Вапнярки гудуть гармати. Це Тютюник наступає з Крижополя на Вапнярку.

Вечером.

Сидимо в стайні. Я й пор. Лазор. Глядимо через двері на світ.

На дворі буря, лискає — гремить. Вітер гонить цвітом з дерев, ще хвилинка і почне падати дощ.

Гній вже весь вивезли в поле.

Я варив і прав нині білля, бо прийде неділя — не буде в що перебраться.

Поставив баняк на камінню на дворі, наляв води, поклав білля та підкладав до вогню бадилля з кукурудзи.

Приглядався, як син господині „гонив самогонку“.

Ціла дестилярня в малому розмірі.

Під великим казаном, наповненим розчином зі жит-

ньої муки, цукру, води й ще там чогось, горить вогонь. Теч парує, йде рурами через бочку зі зимною водою, пара остуджується й витікає чиста горівка.

Перша найсильніша, зовуть її „перегонка“.

Давав нам коштувати... чимсь трохи чути.

6. V. 920. (Хутір).

Сидимо в корчах коло хутора, поховались, бо кажуть, що на сусідній хутір приїхало трьох їздців — не знати, чи то большевики, чи від Тютюника...

Читали „Gefesselte phantasie“ Reumond-a.

Коби тепер побачив мене, батьку — певно не пізнав би... в селянських штанах з грубого полотна, в московській сорочці, в подертім, жебрацькім капелюсі, зарослий...

Вчора, так перебраний, ходив я далеко (15 верстов) у одно село на „разведку“. Ніхто не пізнав мене, говорив з людьми, що їхали на ярмарок, всі мали мене за сільського хлопця...

Крутився між військом Тютюника, переходили попри мене з крісами на остро...

Тут, на хуторі, також не знають, що я за один, бачать, що якийсь „письменный“, бо пишу дневник часами. Хотять женити мене тут у селі:

— За вас, яка лиш захочете, кожна вийде...

Нині якийсь „Рахманський Великдень“ — свято, то й роботи нині нема.

Ходили на недалеку могилу — курган, гляділи за рухами війська.

Їдуть обози всіма дорогами, ледви маячіють у даліні, це здається большевики втікають... кажуть, що в Вапнярці вже Поляки.

До тепер я був тим, що їхав вперед чи взад, якого пушки греміли, а другі по селах-хуторах лиш гляділи й слухали та говорили:

— От, там здорово б'ються!.. а нині роля моя змінилась: другі б'ються — втікають, а я з могили тільки гляджу за ними. Видко далеко-далеко степи-поля, аж ген до бесарабської границі, а ці гори, що там синіють, це вже Румунія, по той бік Дністра.

8. V. 920. Вапнярка.

Я знову у Вапнярці, на стації, гляджу на ті самі місця, де колись під „каравулом“ у вагоні сидів, на цю дорогу, куда нічю втікав...

Їдемо до Жмеринки, бо там кажуть от. Петлюра організує армію, установає порядок...

Коло стації польські стійки, польський командант двірця... білі орли на шапках...

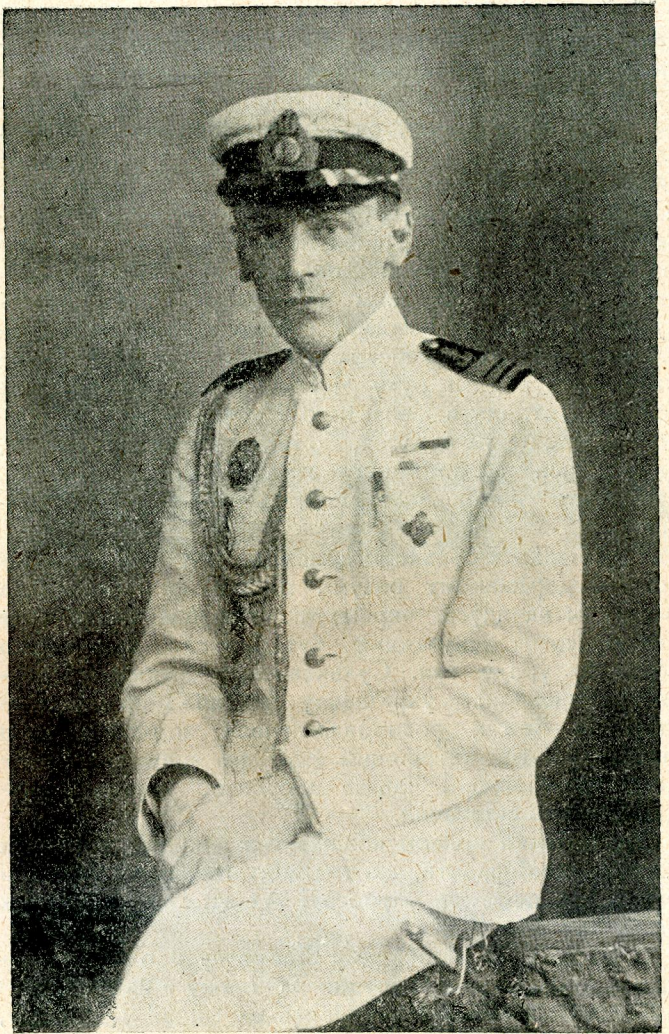
Українська воєнно-морська політика на Кримі у 1917-18 рр.

Подав *Святослав Шрамченко*, лейтнант української державної фльоти.

Автор цих рядків походить із старої української шляхетської родини з Чернігівщини, яка веде свій початок від запорізької старшини і яка дала в поколіннях між іншим чимало старшин фльоти.

За часів гетьмана Мазепи полковник Військ Козацьких Левко Шрамченко був висланий через Чорне Море як надзвичайний посол до Туреччини. (В родині схирилася жалована грамота гетьмана Мазепи до полк. Левка Шрамченка).

Сам автор по скінченню університету (з дипломом правника) вступив до російської воєнної фльоти. Скінчив Школу Старшин („Гардемаринську школу“), а пізніше Вищу Олександрівську Академію в Петербурзі. Проробив більшу частину світової війни на флоті, а потім війну за державність України. В Укр. Морському Міністерстві займав різні посади від адютанта і до товариша морського міністра включно — в ранзі лейтенанта фльоти (= сотнику армії = *Linienschiffsleutnant* б. Австро-Угор. воєнної фльоти). Тепер на еміграції в Польщі співпрацює по різних фахових і воєнно-морських часописах на різних мовах.

Святослав Шрамченко в літньому однострою лейтенанта Української Державної Фльоти.

Про категоричну необхідність державної приналежності кримського півострова до своєї метрополії не може бути двох думок, бо з військово-морського боку той, хто володіє Кримом, той фактично, маючи флоту розуміється, володіє Чорним і Азовським морями. Головний чорноморський воєнний порт Севастополь (на південному заході Криму) має виключно вигідне тактично-стратегічне положення, з одного боку щодо всіх можливих напрямків активної бойової діяльності своєї фльоти, проти кожної ворожої фльоти, де б вона не з'явилася на Чорному морі, з другого боку як найкраще вихідне місце, з якого в найліпший спосіб можна провадити оборону своїх комунікаційних ліній і свого побережжя. До того ж сам Севастополь віддавна вже є готовою і добре урядженою головною базою Чорноморської фльоти.

Севастопольський рейд в 6 верст довжини, від 250 до 450 саженив ширини і від 35 до 63 футів глибини, по своїм якостям є одним з найкращих в світі. Північні й південні береги бухти високі, скелисті і обривисті, але до моря знижуються. Північний берег має кілька мисів і малих бухт, в які впадають короткі і неглибокі балки: Північна, Суха, Куринз, Панаіотова, Голяндія, Сухарна, Маячна і Графська. Південний берег має три більші бухти, які глибоко вриваються в нього, а саме Килен-балочну чи Килен-бухту, Південну — найбільшу і найвигіднішу і Артилерійську. Південна бухта зовсім захищена від усіх вітрів і є чудовою природною гаванню. Вона фактично і є урядженою базою для Чорноморської фльоти, базою для ескадрових міноносців, підводних човнів, транспортів і кораблів різних призначень. Лінійні-ж ко-

раблі і крейсери мають сталу стоянку на Північному великому рейді.

Від Артилерійської бухти на схід морський берег, поступово понижаючись до Херсонського мису, має ще кілька більших чи менших бухт, а саме Карантинну, Херсонську, Козацьку, Пісочну, Камишову і Стрілецьку. Від Херсонського мису берег круто повертає на південний схід, поступово підвищується і переходить в стрімкі і часами нависаючі кручі, які утворюють біля Балаклави вигідну, лише з тісним виходом в море, бухту-базу для підводних човнів.

В Севастополі ж знаходиться і найбільший на Чорному морі та і взагалі на Близькому Сході, сухий док для лінійних кораблів-дредноутів.

Справа безперечної приналежності Криму до України кілька разів служила темою для числених таємних докладів Українського Морського Генерального Штабу, як головним чином підчас правління гетьмана Скоропадського, так і підчас Головного Отамана Петлюри*).

Головною тезою цих докладів була необхідність приналежності Криму до України, як головної підвалини панування великодержавної України на Чорному морі.

*) Про ці доклади буде окрема стаття.

Так що треба зазначити, що те, що колись через незорілість державної думки Центральної Ради, зайнятої більш соціалістичними експериментами, ніж будовою Держави, було попущено відносно Криму, то з часом історично, силою реальних фактів життя повинно було направитись і почало було направлятись одразу: Національне військо, як носитель здорового державного розуму хотіло одразу ще в березні-квітні 1918 року направити по військовому кримську справу. Кримська група Запорізької Дівізії полковника Балбачана швидким нагальним маршем, посувшись поперед Німцями, звільнила Крим від большевиків аж до Бахчисараю і околиць Ялти і вже мала замір подати руку Чорноморській флоті, яка тоді ціла стояла в Севастополі під українським прапором, але це не вдалося, бо німецьке командування, опираючись на постанову-заяву Центральної Ради, примусило українське військо повернутись за Перекоп.

Українське Морське Відомство, базуючись на здоровому державному розумі, ніколи не дивилося на Крим, як на якусь, окрему від України, землю і не рахуючись з існуванням бутафорного кримського кравого уряду ген. Сулькевича, безупинно і неутихливо провадило українську воєнно-морську політику на Кримі, розпоряджаючись чорноморською флотою в тій чи більшій мірі, що зрештою поступово все більше і більше допускало німецьке окупаційне командування.

Український прапор повівав теж і на всіх кораблях торговельної флотії, які тоді підтримували регулярні рейси між портами Чорного і Азовського моря і між всіма портами Криму.

В наказах по Морському Відомству про Крим стрічаємо перший раз 24 грудня 1917 року в наказі Генеральному Секретарятові Морських Справ ч. 3. думку, якою Крим, як і Бесарабщина і Північний Кавказ, рахуються навіть вже тоді частинами української держави.

13 березня 1918 року було оголошено наказом по Мор. Відомству ч. 8: „Тимчасовий закон про флоту УНР., ухвалений Центральною Радою 14. I. 1918 р., по якому російська чорноморська флота як воєнна, так і торговельна проголошуються флотою УНР. і з цього часу російські воєнні і торговельні кораблі на Чорному і Азовському морях (§ 5) піднімають український прапор (що в Севастополі чорноморська флота в повному складі виконала 29 квітня 1918 р.). В наслідок цього закону наказом по М. В. з 17. III. 1918 р. ч. 2/17 було приписано командуючому флотою скупити всі боездатні воєнні кораблі до Севастополя, як до свого порту, а кораблі потребуючі більшого ремонту до Миколаєва.

Цікаво, що не дивлячись на крайні — соціалістичні впливи, які тоді віяли, все таки вдалося нашим воєнно-морським чинникам провести в тому-ж наказі ще точку Б, яка категорично касує всяке виборне „начало“ командного складу флотії і разом з тим зносить всі судові, дивізійні та інші комітети і „Центрофлоту“ (в Севастополі), які створилися в чорноморській флотії підчас Керенського і большевиків.

19 квітня 1918 р. (наказ по М. В. ч. 31.) начальником оборони побережжя Кримського півострова і командантом м. Севастополя призначено Капітана II ранги Миколу Містникова з відповідним штатом. Далі головним командантом всіх портів Чорного і Азовського моря і командуючим флотою, згідно зі „Сво-

дом В.-Морських Постанов“ був призначений віце-адмірал Покровський (Наказ по М. В. 24. IV. 1918. ч. 36, 3. V. 1918 ч. 45. і 23. V. 1918. ч. 70).

21 травня 1918 р. маємо слідуєчий наказ:

Наказ по Морському Відомству Української Держави ч. 6/069; 21 травня 1918 р., м. Київ.

По наказу Ясновельможного Пана Гетьмана Всієї України капітан I ранги *) Михайло Остроградський призначається офіційним представником Морського Міністерства Української Держави до м. Севастополя для зв'язку з германським командуванням на Кримі по питанням, котрі торкаються: воєнних кораблів, транспортів і пароплавів, базуючихся на Севастополь, їх особистий склад, севастопольське портове правління, а також по всім воєнно-морським питанням на Кримі.

27 травня 1918 року розпочато залічування до резерви в Севастополі старшин і підстаршин флотії, які не залишилися на дійсній службі. (Наказ по М. В. ч. 74).

Наказом по М. В. ч. 102. від 10 червня 1918 р. контр-адмірала Остроградського призначено в розпорядження гол. команданта всіх портів Чорного і Азовського морей, а контр-адмірала Ключковського (перебуваючого тоді в Севастополі) призначено на його місце. Причому характерно, що в наказі підкреслено необхідність зложити візиту командуючому німецькими військами на Кримі генералові фон-Кошу, бо контр-адмірал Остроградський, рахуючи себе в воєнно-морським відношенню повним господарем на Кримі, вдечому образив Німців, а з ними тоді треба було багато рахуватись, оджеж тому й було додано в наказі відносно візиту, щоб контр-адмірал Ключковський встановив стисліший зв'язок з Німцями.

Наказом по М. В. 1 липня 1918 р. ч. 129/10 пояснюється, що всі старшини і підстаршини флотії, які зараховані до резерви Укр. Держ. Флотії, можуть перебувати в Севастополі і взагалі на Кримі всеодно, що на території самої України.

Наказами по М. В. ч. 149/23, 3. VII. 1918 і ч. 413/186, 29. IX. 1918 звільнено у відставку, згідно з проханням, по хворості головного лікаря Севастопольського Шпиталу і санітарного інспектора Севастопольського порту полковника Воєнно-Морської Санітарної Частини доктора Вацлава Донатовича Шредера.

Представником Українського Морського Відомства в комісії віце-адмірала німецької служби Гопмана був капітан I ранги Карло князь Лівен, підвищений в капітани I ранги наказом по М. В. з 1 липня 1918 ч. 168. за заслуги в праці зв'язаній з працями цієї комісії. Комісія ця з воєнно-морських представників України, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини під головуванням віце-адмірала Гопмана займалась урегулюванням інтернаціональної навігації по Чорному морю і всіма справами зв'язаними з цим. Головне місце перебування комісії був Севастополь.

31 серпня 1918 р. був надісланий до Севастополя такий наказ по М. В. (ч. 337/132):

„Всім старшинам Української Флотії забороняю носити погони, кокарди, нашивки, встановлені наказами Тимч. Російського Уряду від 16. IV. 1917, ч. 125. і 21. IV. 1917 р. ч. 150. і пропоную з 10 цього ве-

*) Вже був підвищений в контр-адмірала, але наказ про це не був ще оголошений. Контр-адмірал Михайло Михайлович Остроградський - Апостол походив від гетьмана Апостола

ресня суворо притримуватись форми одягу, оголошеної в наказі по Морському Відомству від 15 липня б. р. під ч. 166.

Всім начальникам пропоную суворо слідкувати за виконанням зазначеного наказу.

Товариш Морськ. Міністра капітан І ранги Максимів“.

Наказом по М. В. з 13 жовтня 1918 р. ч. 460/16. для виконання оголошується слідуєча постановка з ч. 15. „Державного Вістника Законів“:

На перетворі Його Світлостю Ясновельможним Паном Гетьманом всієї України написано: „Затверджую Павло Скоропадський. В Києві 10 червня 1918 р. Посвідчив в. об. Держ. Секретаря Ігор Кістяківський“.

Ухвалена Радою Міністрів постановою про відпуск в розпорядження Міністра Морських Справ коштів Державної Скарбниці авансу в сумі 1.000.000 кар. на Севастопольський порт:

I. На утримання складу старшин, як тих, що займають посади, так і тих, що рахуються в резерві 300.000 кар.

II. Утримання порт. адміністрації 400.000 карбованців.

III. Найпотрібніші роботи в порту 200.000 карб.

IV. Утримання военно-морськ. шпиталів 100.000 карб.

Підписано: Голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб

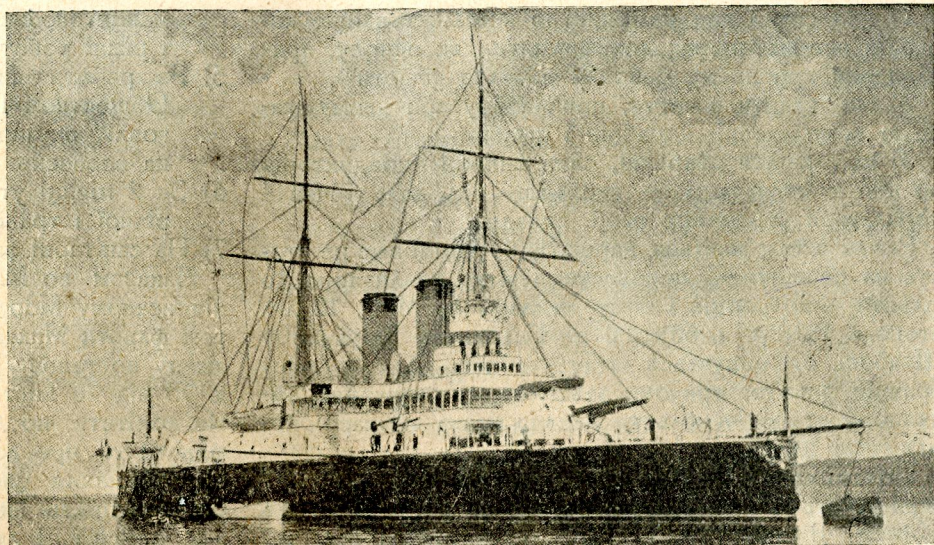
Міністр Морських Справ
Генеральний Бунчужний Рогоза
Товариш Морського Міністра
капітан І ранги Максимів.

З оголошенням чорноморської фльоти власністю України, український уряд прийняв на себе всі права і обов'язки, зв'язані з цим, тому він не тільки не заставлявся над видатками на різні порти України, в тому числі і кримські, але часом задовольняв навіть вимоги чужих портів, хоч і ліквідаційні, напр. б. російського, тоді грузинського порту Батума, правда, що особистий склад його в більшості вступив на службу в укр. держ. фльоту.

Наказом по М. В. від 18 жовтня 1918 р. ч. 486/21 оголошена видрукована в Державному Вістнику Законів ч. 32 постановою Ради Міністрів про відкриття розпорядження Морського Міністерства кредиту 170.433 карб. 20 коп. на видачу допомоги службовому персоналові б. Управління Батумського Тимчасового Военного Порту і на ліквідацію його справ.

Далі наказом по М. В. ч. 513/28, 24 жовтня 1918 р. оголошено з закону, видрукованого в Д. В. З. ч. 30, ще серед інших асигнування 1.000.000 карб. на Севастопольський порт: утримання фльоти та інші видатки.

В той-же час в зв'язку з поступовою передачею

Ескадровий панцирник української чорноморської фльоти „Ростислав“.

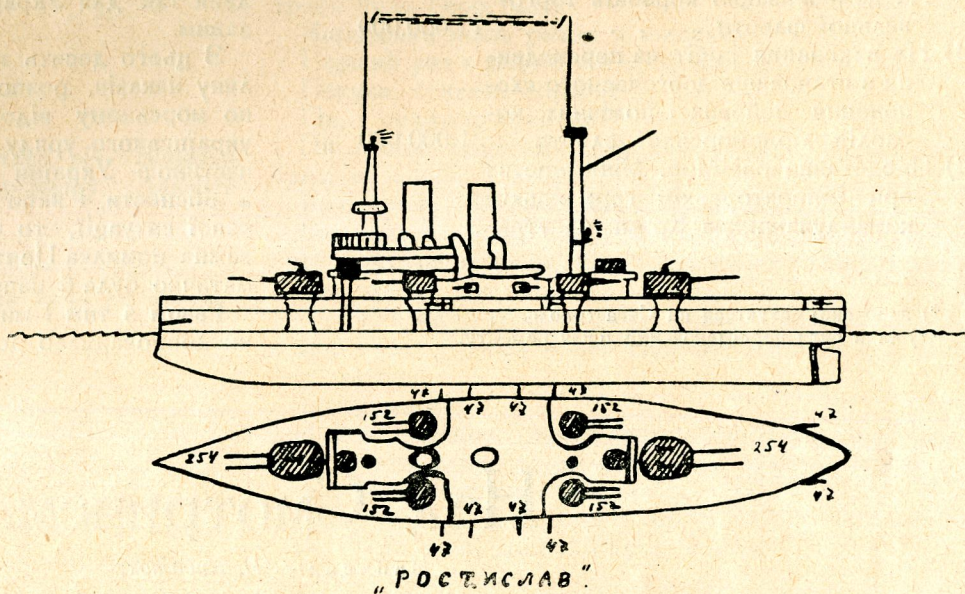

Схема ескадрового панцирника „Ростислав“.

1880 том місткості. 18 вузлів на годину. Залога 1624 люда старшин і рядовиків.
Борти і палуба опанцирені.

Німцями Україні решти чорноморської фльоти „офіційному представнику Морського Міністерства Укр. Держави для зв'язку з імператорським німецьким командуванням на Кримі“ контр-адміралові Клочковському надаються права присвоєні посаді Гол. Команданта Порту (Наказ по М. В. від 21. X. 1918. ч. 522/27) і навіть тимчасового командуючого морськими силами (Наказ від 12 листопада 1918 року ч. 594/288) і 6 листопада 1918 р. оголошується (Наказ по М. В. ч. 556/35) слідуєче асигнування („Держ. В-к Законів“ ч. 34 від 26. VIII. 1918) на Севастопольський порт в розмірі більш 1.000.000 карб.

Нарешті Німці передали всю фльоту і маємо:

Наказ по Морському Відомству від 11 листопада 1918 р. ч. 594/289 до Головного Морського Штабу, який починається так: „Його Світлість Ясновельможний Пан Гетьман всієї України, Військ Козацьких і Державної Фльоти в присутности своїй в місті Києві наказав:

1) для складання рахунків по комплектуванню кораблів особистим вкладом прийняти, як основу, прикладений при цьому бойовий розклад фльоти*).

2) впровадити в життя, прикладену при цьому, табелю комплектуції кораблів і штабів.

3) призначити старшин, священників і кондукторів до цієї комплектуції — зараз-же... і далі точка 4 торкається утримання особ. складу.

Разом з тим мається нарешті, бо Німці вже не стоять на перешкоді, перевести перше покликання до фльоти новобранців і тому наказом по М. В. 12 листопада 1918 р. ч. 609/300 по Головному Морському Штабові, оголошується штат учебного відділу новобранців фльоти, причому завідуючому навчанням булавному старшині фльоти надано права тимчасом команданта полку.

І наказом по М. В. від 13 грудня 1918 р. ч. 684/47 оголошується затверджена постанова Ради Міністрів („Держ. Вістник“ ч. 74 від 24 листопада 1918 р.) про асигнування в розпорядження Морського Міністерства 23.944.780 карбованців:

- 1) На ремонт міноносця „Жуткого“**) 1.189.000 карб.
- 2) На демобілізацію кораблів торговельної фльоти 11.000.000 „
- 3) На виконання робіт на переведення в становище довгочасного схоронення бойових і помічних кораблів чорноморської фльоти . 1.000.000 „
- 4) Представникові Мор. Міністерства при імператорським германським командуванні на Крими на утри-

*) ядро якої базується на Севастополь.

**) Мав бути переіменованій після ремонту.

- мання особистого складу фльоти і різні роботи 1.640.000 карб.
- 5) За роботи виконані „Російським Обществом Пароплавання і Торговлі“ в липні, серпні і авансово на вересень 3.900.000 „
 - 6) За 2 місяці утримання дунайської річної і транспортної фльотиллі 1.500.000 „
 - 7) На санітарні заходи проти холери 10.000 „

Наказом по М. В. від 23. XII. 1918 р. ч. 685/48, підписаному Морським Міністром старшим лейтенантом фльоти Михайлом Білінським, оголошено затверджену постанову Ради Міністрів („Державн. Вістник“ ч. 75 від 26 листопада 1918 р.) про доповнення штабного комітету по демобілізації кораблів торговельної фльоти та про додаткове асигнування 281.267 карб. на утримання цього комітету і в точці б) цієї постанови призначається 9 додаткових технічно-оціночних комісій: 2 для Одеси, 2 для Херсона, 2 для робіт на Дністрі, Пруті і Дунаю та по одній для Миколаєва, для Азовського моря і для Севастополя.

Далі, як відомо, загально-політичні обставини склалися так для України, що Крим був від неї відіраним.

З цього досить може сухого, але виразного перелику наказів, розпоряджень і асигнувань укр. уряду по морському відомству, яскраво видно політику українського уряду рахувати Севастополь з Кримом частиною України і поступово доходити до цього в дійсності, і якби не зміна загально-політичної світової ситуації, то безумовно, що більш ніж легковажна помилка Центральної Ради, щодо Криму, автоматично була б направлена.

Разом з тим і митна політика Української Держави допровадила до цього-ж самого.

Над Смотричем.

Написав — Н. Кибалюк.

Ніч липнева.

Зоряно. Місячно.

Фіолетова рука прибрала пишними срібними шапками старе жидівське містечко С.

Згладила денні дефекти й руїни.

І біло-порцелянові хатки стали чистенькими, привітними, казковими.

Північ.

Тиша. Дзвінка. Сторожка.

Іноді сковзне повз місяць біла й пухната, як вата, хмаринка й тоді нето тінь, нето нічна Фея легкою ходою синьо-прозорих ніг промайне між хатами й розтає в срібній тиші.

Смотрич ясною стрічкою оперізував містечко, виліскуючи проти місяця, перетинав околиці, що гірляндю хаток спинались на гору між тополями, як на картині Куїнджі і, звиваючись між високими романтичними берегами, срібними флейтами виспівував серед нічної тиші своє одноманітно-сонливе „лю-лю-лю“ та губився в просторах краєвидів запашних подільських піль.

Ніч давно вже прозоро-синім мереживом проткала

далечинь, але очікувана прохолода не приходила й тяжка парнота висіла над землею.

Лише іноді, немов вохким оксамітовим крилом пові ніч з заходу й принесе від річки свіжість, а з околиць — ніжний аромат липи.

В таку хвилину Кириченко, державний інспектор юнацької школи, стоячи без френча в одній сорочці на ганку місцевої аптики, повертався назустріч свіжому подуву й дихав повними грудьми.

Дні стояли горячі.

Сонце пекло без милосердя й палило все.

Виснажена війною людність страхалась ще одного нещастя — посухи, голоду.

Чорним гайворонням літало горе над Україною, кривавою россою спадали сльози людські на родючу землю, червоні маки буяли на подільських ланах.

Буяли...

А ніч такою пишною царівною припала до землі, так пестливо її голубила й обіймала, що мовкло горе, втихав біль, забувалось тяжке сьогодні, вірилось у світле завтра.

З Кириченком на ганку — хорунжий Омельчук, лектор школи, молодий старшина.

— Ну, щож, їдемо? Коні готові! — каже він.

— Зараз, лише накинута френча! — відповів Кириченко.

Поїхали.

Мовчало урочисто небо.

Місяць горів, як кварцова лампа.

На ганку блищав кавалок шкла.

* * *

Після одвідин юнаків, що стояли на полі за містечком проти большевицького полку, Кириченко й Омельчук вертали назад узькою польовою дорогою.

По боках жито мовчить.

Лише іноді... легкий подих вітру... шелест... шептання...

Про що шепче?.. Хто зна?

Кириченко відіхав кроків зо сто вперед.

Омельчук спинився поправити сідло.

Доганяє.

Раптом спинився знов, насторожився, прислухався.

Поїхав...

— Пане інспекторе! — гукає.

— А що?

— Ви мене кликали?

— Ні.

— Спиніться на хвилину... Дивна річ. Виразно чув, що хтось мене кликав по прізвищу. Давайте проїдемо назад.

Вернулися.

— Отут — о, коло цього горбка з хрестом... Голос... цілком виразний... назвав мене по прізвищу... кликнув...

Заїхали в жито, обїхали горбок.

Нікого, нічого.

Лише жито, мовчазний хрест і срібна тиша на круги.

Поїхали.

— Надзвичайно дивно, — не міг заспокоїтись Омельчук. — Припускаю, що іноді можна по своєму толкувати якийсь звук, алеж то цілком виразно... Відїжджали в містечко.

Темно-синє емалеве небо на сході зблідло.

* * *

В ту ніч Кириченко з Омельчуком одвідали ще праве крило фронту за селом К., де теж були юнаки. Починався звичайний сільський буденний день.

Гуси, корови, коні... мукання, гегання — сільська ранкова музика.

За селом — черешні, а на них — дівчата.

— А солодкі черешні? — питає Омельчук.

— Вилазьте, спробуйте! — відповідає смугла, як мідяна, соковита й зваблива польова Сирена й через коралові зуби бризнув сміх, мов сік з вишні.

Вилізли.

Між галузям ще одна ласуха, в протилежність до першої, біла, синьоока. Вигідно вмостившись і наївно звисивши оголену рожеву ногу, вона смакує темно-червоні солодкі ягоди.

А на самому верху ще дві.

Регіт, дотепи, молоді, огнисті очі, троянди й золото ранку — життя.

І враз... з сухим тріском і громом десь у ранковій рожевій тиші проломалось блакитне небо й верескливим відгомоном одбився гук за обрієм.

Перший ворожий, гарматний привіт.

— Почалось, — сказав Омельчук.

— Мусимо поспішати до містечка, — відповів Кириченко.

Злізли. Озирались. Дівчата вмить зникли, як сполохані метелики.

Під плотом забуте відро з черешнями.

Кириченко й Омельчук жвавим чвалом направились до містечка.

В ранковій тиші чітко такали кулемети.

* * *

Бій був завзятий.

Кипіло, як у кітлі.

Горять — нестерпима.

Запорошене небо побіліло, як розпечене до краю залізо. Лиця у юнаків посиніли.

Верещали, як скажені, гармати.

Клекотіли, як бузьки, кулемети.

Юнаки завдання виконали, а тепер відходили, заступлені іншою частиною.

Але відхід одбувся дуже небезпечним шляхом; треба було берегтися.

Кириченко йшов разом з юнаками.

Перший раз в життю він зрозумів, що то є спрага.

Пекуча, огненна спрага!

Ох, і смажило-ж сонце!

Піт стікав брудними смугами й лице Кириченка було, як шкіра, у зебри.

Води, води! благала ціла його істота.

Він ковтав гарячу слину й вона пекучою грудкою просовувалась в груди, немов спалюючи стінки горла.

Ах, яке то щастя зимна кришталева вода.

— Чи побачу її сьогодні, думає Кириченко, чи згорю зараз і впаду в цей гарячий попіл, в цей порох дороги.

Води, води!..

В очах жовкне, думки затуманюються, в голові пече, немов хтось колує гарячим залізом мозок.

Ах, колиб швидше до села!..

Що таке? Всі кинулись в бік?

Ага? Зелений горох! Рвуть, жують.

Жує й Кириченко.

З зівялих теплих стручків висмоктуює сік і ковтає.

Немов трохи лекше.

Минули горох і знов жага з новою силою охопила.

Невимова, нестерпна.

Здається полум'я в грудях зайнялося, дихати нема чим, а вітер, як з гарячої печі дух.

Дорога на горбок.

Немає сил тягнути ноги й він машинально переставляє їх, бачучи перед собою інші ноги, що рухаються, кудись ідуть.

Він знемігся, згорів.

Але ще пара кроків і на горбку.

Що це? Невже?.. Хата, криниця... Передні ряди пють воду.

Нарешті в його руках кварта й він як до найсолідшого нектару припав до зимної прозорої води.

Ковток...

Зимний струмок лоскотливо побіг в розпечені груди, але сліду не лишив... Пече!

Другий ковток... Пече!

Думав пити поволі, поступово прохолоджуючись.

Ні, полум'я горить, пече до болю і... вартою води він гасить огонь.

Одійшло.

Ожив.

Тільки втома сильніше відчулась, хотілось лягти, заснути.

* * *

Нарешті чистенька кімната призначена для штабу, а в ній: полковник — начальник школи, Кириченко й адютант.

Увійшла господиня, жінка коваля, літ сорок, чистенька, привітлива, як і її кімната.

— Вибачайте, що ми до вас так... — почав полковник.

— Та що робити — каже господиня й веселі добрі зморшки опромінили лице. — Вибачайте й нам, не осудить, може буде тісно...

— Та то, тіточко, дурне, де вже нам думати про вигоди, — вставив Кириченко. — А чи не можнаб у вас купити кислого молочка?

— Зараз, зараз, мої дороженькі. Зараз!

За хвилину на столі — молоко солодке й кисле, сметана, зелена цибуля, пахучий, свіжий хліб.

— Оксанко, та давай-же яєшню! — гукнула господиня до кухні через сіни.

Там щось невдоволено муркнуло й на порозі кімнати за хвильку з'явилась Оксанка.

Очі всіх спинились на ній.

Молода, літ вісімнадцять, дівчина, струнка, як берізка.

Засоромлена й зашаріла, як мак, під цікавими поглядами присутніх, вона незручно поставила яєшню і вмить зникла, бликнувши литками босих ніг.

Полковник погладив лисину.

Адютант фатоватим рухом поправив цвікера.

Їх очі побігли за Оксанкою до кухні.

— Ну, а солі-ж, Оксанко! — гукнула мати.

Оксанка знов у дверях. На ній білесенька затягнута блюзка й червона з квіточками, трохи підіткані спідничка. Оголені, стройні ноги прекрасної шляхетної будови. Як два налиті овочі — груди. Як пелюстки маків — губи. Гарне лице. В бозовій тіні вій темні й великі, як сливки, очі. Рідкий зразок!

Вона відчула на собі зацікавлені погляди й з її лиця злетіла легка усмішка, а в очах загорілись огники.

Оксанка зникла, а усмішка лишилась у кімнаті, розсипалась на чистеньких фіранках й застала адютанта довго возитись зі своїм цвікером, а полковника терти лисину.

І після страшного бою, після жакливих очей смерті, пороху, бруду, вереску гармат, небезпек і страждань так хотілось усім трьом спочити поглядом на цій чистій дівочій красі, на цій польовій квітці, на на цьому втіленню радості й життя.

— То ваша донечка? — запитав полковник господиню.

— Так, сказала вона, ще молоде, дурне.

На другий день о годині п'ятій ранку юнаки виходили з села.

Кроків двадцять від штабу очікували стройні ряди, готові до походу.

З хати вийшов полковник, Кириченко й адютант. Коло них — господиня.

Розпращались, подякували.

Стояли осідлані коні, але полковник не сідав, чогось очікуючи. Адютант теж незручно крутився по дворі.

— Я зараз — каже адютант, — гляну, чи чого не забули в хаті.

— Ага! Добре, добре і я гляну! — вдоволений зі щасливої думки, сказав полковник.

Нарешті вийшли, сіли на коней і полковник на своїй гнідїй „англійці“ підскочив до рядів.

— Здорові, юнаки! — крикнув.

— Доброго здоров'я, пане полковнику!

— Вперед! — скомандував.

Бравурні звуки маршу прорізали тихе повітря.

Струнки ряди зблизились до ковалевої хати.

Зпереду полковник і Кириченко, а за ними адютант.

Повернувши голови, вони пильно дивилися на двір коваля, а потім разом, немов по команді, приклавши руки до козирків, закивали головами.

Коло хати стояла Оксанка.

За селом до полковника підїхав командант одної з сотень.

— Пане полковнику, — салютуючи докладає, — в справі лектора Омельчука в місточку С. вияснив, що він, одходячи з моєю сотнею з лінії бою, впав від соняшного удару в жито. Після нашого відходу, під місточко вдерлись большевики й хор. Омельчука забили. Місцеві селяне його поховали. З мого наказу труп викопано. По ствердженню лікаря він має на голові дві рани від куль, а на животі шість ран від багнетів. На годину дванадцятую тіло Омельчука прибуде до села Р., місце нашого постою.

— А де саме впав хор. Омельчук? — поспішно запитав Кириченко.

— При вїзді до місточка С., коло горбка з хрестом, в житі.

— Дивно, — сказав замислено Кириченко.

Сотник відїхав.

Шелестіло жито.

Сміялись волошки.

Частина української державної жандармерії в українським військсьвим таборі в Йозефові (Ч. С. Р.) (сот. Іван Козак).

Де що про державну жандармерію ЗОУНР.

Студія. Написав *Іван Козак*, сот. У. Г. А.
(Закінчення).

Не зважаючи на всі труднощі та недомагання, сягала діяльність державної жандармерії у Східній Галичині далеко поза межі її законом очеркненого завдання. — Жандармерія берегла передусім з повною посвятою прилюдного ладу й загальної безпеки, висліджувала переступників закону та припинювала беззаконности, підпомагала ревню суди та адміністраційні уряди у переведенню їх чинностей і заряджень. — Щоби якслід віддати оцінку служби державної жандармерії, треба взяти під увагу, що майже на всьому просторі ЗОУНР. шаліла воєнна хуртовина. Крім військових відстальців і втікачів появилися тут і там останки австрійських «зелених кадр» та своєрідні озброєні банди, що тероризували населення. З ними то приходилося жандармерії зводити завзяті бої, що в них не один жандарм найшов смерть. Так погіб м. и. в березні 1919 вахтмайстер II. кл. Іван Мельник, з відділу державної жандармерії Сокаль ч. 6., командант станиці у Мошкові, сокальського повіту, якого по звірськи замордували відомі зі злочинств «Шурмаківці» за те, що обороняв населення перед їх насильствами. До того комунікація і державна адміністрація находилися у пеленках свого розвитку. Повітовими державними секретаріями правили переважно нефахівці і навіть не-правники. — І що, не дивлячися на це все, державне життя з кожною днюю прибирало трівкіші форми, належить у першій мірі завдячити невисипучій праці і справности державної жандармерії. Загальний стан прилюдної безпеки у нашій державі, був, як на тодішні відносини, зразковий та куди кращий, ніж у інших державах, що повстали на руїнах старої Австрії і мали без порівняння корисніші умови розвитку. Це підносили навіть не дуже прихильні нам чужинці, що побували у нас під ту пору. А стан прилюдної безпеки, це найкраще мірило справности її сторожів. —

Заміт д-ра Осипа Когута (гл. календар «Просвіти» на 1923. р. стор. 96), що «з державним переворотом душа тихже самих цісарських шандарів раптово не могла змінитися на щирих і прихильних республіканських сторожів життя і майна народу», кривдить діймаюче наших жандармів і не видержує критики так само, якби хгось твердив, що старшини, підстаршини і стрільці У. Г. А. не могли «раптово» стати щирими оборонцями Української Народньої Республіки тому, що вони ще недавно були цісарськими вояками. Зрештою, якщо по словам д-ра Когута жандарм «в Австрії кермувався інтенціями пана старости», то за часів Української Влади той сам жандарм певно кермувався, згл. бувби кермувався інтенціями державного повітового комісаря. А якщо цих інтенцій зовсім не було, або вони були недоцільні чи незгідні з приписами і обставинами, то в ніякому разі не можна за це винувати жандарма, який подумці § 9. закону про жандармерію є обовязаний усі доручення службової влади безумовно виконувати, не вдаючися в їх осуд. Переведення таких недоцільних і протизаконних заряджень викликувало негодовання населення, але — самозрозуміло — не проти їх авторів, тільки проти виконавців, себто жандармів.

Крім служби безпеки виконувала державна жандармерія всляку помічну воєнну службу, як поборювання шпигунства і дезерції, переводження мобілізації, реквізиція харчів для війська, охорона державного майна, достава підвод, достава дров для залізничних паровозів, направа шляхів тощо. Взагалі всі військові і цивільні власти та їх чинники звертали ся з кожною найменшою справою на місцях до жандармерії. Хоч після обовязуючих приписів державна жандармерія у чимало таких випадках не була обовязана до вимаганих чинностей, вона радо чинила все, щоби тільки підпомагати і закріпити Народню Владу на рідній землі. У прифронтових полосах і в часі загального відвороту пов-

нила державна жандармерія незалежно від полевой жандармерії також полого-поліційну службу на т. зв. кордонах а нерідко й фронтову службу. Багато втаємничених жандармів брали участь у приготуваннях до листопадового перевороту, а при перебиранню влади у Львові, передусім же у боях на головному двірці, відзначилася школа пробних жандармів. Першими організаторами оборони перед наступами польських військ на українсько-польському пограниччю були в численних випадках українські жандарми. Ось приміри:

Вахтмайстер І. кл. Василь Козак, з відділу державної жандармерії Рава руська ч. 7, командант станиці Потиліч, пов. Рава руська, зорганізував у грудні 1918 з власного почину із жандармів та міліціонерів ударний відділ, який нечаяними, меткими нападами на крила і зади ворожих загонів на відтинку Рава руська-Немирів ширив серед них переполох і замішання. Годиться замітити, що згаданий підстаршина був тоді у віці звиш 50 літ.

Вицевахтмайстер Гриць Чолач (уродж. 1884 у Млинах, пов. Яворів), з відділу держ. жандармерії Сянік ч. 4, станиця Дверник, пов. Лісько, придержував з кількох нацятяма міліціонерами у прифронтовій області втікачів та доколичних польських «боївкарів» і після кількохгодинної завзятої оборони геройський жандарм упав, поцілений кулею у груди.

На жаль поодинокі військові команди і частини замість підпомагати жандармерію у виконанню її служби, чинили їй навпаки труднощі та при кожній нагоді виявляли неприхильність до цього корпусу і то не тільки в часі побуту у Східній Галичині, але також на Великій Україні, а навіть на скитальщині, де жандармерія ділила долю й недолю разом з іншими частинами У. Г. А. — Ярким приміром утруднювання служби державної жандармерії з боку військових установ є безліч випадків, що окружні та повітові військові команди не тільки не потягали до відповідальности по військовому закону втікачів, приловлених жандармерією з важким трудом, а нерідко із небезпекою смерті, але в добавку відпускали на кількамісячну відпустку домів. — Що така поведінка підкопувала повагу держ. жандармерії та викликувала проти неї ворожнечу безкритичного населення, не треба доказувати. —

Та жандармерія зуміла одолати всі ті внішні і внутрішні труднощі й ускладнення. Виконуючи серед найневідрадніших обставин з повним самовідреченням свої обовязки, вона здобула собі вдячність населення та повне признання вищих команд і урядів. Тимчасом державна жандармерія дала неоспоримий доказ своєї сили і значіння для держави. І якщо доводиться чути або читати у споминах про державну жандармерію, як цілість, щось противного, то є це або тенденційні наклепи, подиктовані особистими мотивами, або залишки упередження, що ним відзначаються недержавні нації супроти державних чинників пануючого народу, або прояви державної незрілости поодиноких людей, які не знають і не розуміють державного механізму та недоцінюють значіння сторожі безпеки, або наслідки того, що на рахунок державної жандармерії йшли вибрики полевой жандармерії, в якій заводові жандарми творили непомітний відсоток, або вкінці вислови безкритичного генералізованого промахів одиниць. Ніхто не береться твердити, що державна жандармерія складалася із самих ідеальних осібняків. Навпаки, як вище сказано, поодинокі промахи і надужиття були і тут, але рішуче не у більшому розмірі, як це звичайно в подібних обставинах водиться, і як вони лучалися у поодиноких вій-

ськових і цивільних установах ЗОУНР. Це одначе не дає ніякої підстави видати некорисний осуд про цілий корпус. Бо на загал державна жандармерія поруч Галицької Армії сповнила блискуче своє переважне завдання при будові Народної Державности. І тому кожний український жандарм має повне право гордитися своєю приналежністю до цього корпусу і службою у ньому. —

III.

В часі відвороту У. Г. А. за Збруч у липні 1919 перейшла туди вся державна жандармерія за виїмкою тих її частин і одиниць, що зогляду на своє розміщення були виперті разом із Гірською Бригадою до Ч. С. Р., або попали у румунський, чи польський полон. Чисельний стан корпусу жандармерії після переходу на Придніпрянську Україну був ось такий: 28 старшин і хорунжих (включно 1 суддя і 3 рахункових) та приблизно: 900 заводових жандармів, 250 пробних жандармів і 2000 міліціонерів. Цих останніх передано зараз у Кам'янці на Поділлію до розпорядження Команди Етапу в цілі доповнення боєвих формацій, а із заводових і пробних жандармів утворено 8 відділів. Вони повинні службу безпеки і всяку помічну військову службу у районі, приділенім У. Г. А., та причинилися у високій степені до поправи невідрадних відносин прилюдної безпеки на Великій Україні. Відділ сот. Ващука творив охорону Диктатора ЗОУНР. в Кам'янці Подільській. У населення Придніпрянщини, що зразу відносилось до Галичан недовірково, зеднала собі наша Народня Сторожа небаром повне довіря та щире прихильність. Це спонукало владу У. Н. Р. зорганізувати в себе сторожу безпеки на зразок галицької жандармерії¹⁾. До цього відкомандовано у вересні 1919 підполк. Яськевича і отамана Волощука з декількома молодшими старшинами та досвідченими підстаршинами у розпорядження міністерства внутрішніх справ у Кам'янці. Там мав бути оснований вишкіл жандармерії. Однак задля тамошнього безладдя, вишкіл зовсім не розпочався. Галицький інструкційний персонал, що мав м. і, великі труднощі із приміщенням і прохарчованням самого себе, потішували відносні чинники У. Н. Р., що «негайно» будуть видані зарядження відносно приділу приміщення на вишкіл і відкомандовання відповідних людей, та на цьому й скінчилося. Згадані старшини і підстаршини Народної Сторожі опустили у листопаді 1919 разом з іншими частинами У. Г. А. Кам'янець та вернули до Команди Народної Сторожі, що находилася під той час у Барі. —

Після злуки У. Г. А. з большевиками розв'язав «Полевий Штаб Ч. У. Г. А.» корпус Народної Сторожі, а її членів розділив на всі три Ч. У. Г. Бригади. Дня 10 березня 1920 в селі Глубічку біля Бірзули розпрощався командант Народної Сторожі підполк. Красицький зі своїми підчиненими і корпус жандармерії ро-

¹⁾ На Придніпрянській Україні були ось такі установи для береження прилюдної безпеки і виконання розпорядків державної влади: за часів гетьмана «державна варта», а за Директорії «Кіш для охорони республіканського ладу», що в ньому служила значна часть Галичан, прибувших з початком 1919. р. з отам. Індишевським, та «міліція». — Обі ці установи не мали систематичної організації ані точно означеного круга діяльности. Після наступу от. Петлюри з Поляками в 1920. р. заведено там жандармерію, що подібно до б. царської жандармерії, була наділена поліційною властю. —

В Українській Соціалістичній Радянській Республіці службу колишньої жандармерії виконує «Державне Політичне Управління» (ДПУ), що передше називалося «Чрезвычайною Комісією» (Ч. К.) — Ця установа має вельми широку революційно-поліційну владу. — Крім того є там «міліція». —

зійшовся з горячими бажаннями і повною надією, ще раз зійтися як одноцільна частина і стати підпорою Української Держави. — У бригадах Ч. У. Г. А. уживали останків Народної Сторожі до полево-поліційної служби, охорони державного майна й залізної дороги, ревізиції харчів, фронтової служби тощо. — Два відділи Народної Сторожі повнили довгий час службу безпеки в постою «Полевого Шгабу Ч. У. Г. А.» у Балті під командою пор. Омеляна Ортинського. Деякі підстаршини корпусу вписалися до школи «політруків» і стали помішниками большевицьких комісарів, а то й комісарами при галицьких частинах. —

Від цієї хвили судьба останків державної жандармерії в'яжеться тісно із судьбою поодиноких частин Української Галицької Армії. — Після обеззброєння У. Г. А. Поляками у квітні 1920 р. значна частина жандармів попала у польський полон до табору в Тухолі, інші вступили до служби У. Н. Р., а деякі вспіли пробратися домів. В установах У. Н. Р. служили галицькі жандарми більшими гуртами у «полевій варті» 2 стрілецької (відтак 3 залізної) дивізії полк. Удовиченка та у міліції в Києві. Після сформування 5 херсонської дивізії полк. Долуда перейшли майже всі галицькі жандарми з 2 дивізії до «полевої жандармерії» при 5 дивізії. — В часі відвороту Дієвої Армії У. Н. Р. з України до Галичини через Збруч в липні 1920 згаданий відділ полевої жандармерії складався із 1 старшини і 16 підстаршин. Цей відділ перейшов з групою ген. Кравца у вересні 1920 через Карпати до Ч. С. Р. — З нього та із жандармів, що утекли були з Тухолі, утворено в жовтні 1920 за дозволом чс. команди табору в українському робітничому таборі в Ліберці самостійний під тактичним оглядом відділ жандармерії, що повнив правильно внутрішню службу в таборі, на двірці та в місті по вказівках команди табору. Чисельний стан цього відділу виносив пересічно: 5 старшин і 26 жандармів. Після переміщення згаданого табору до Йозефова у квітні 1921 перейшов відділ жандармерії туди, однак в Йозефові уживали його до служби тільки принагідно. Командантом відділу був сот. Іван Козак, а після назначення його прибічником українського команданта табору в Йозефові з кінцем квітня 1921 став ним поручник Юрій Ковалюк, а відтак у серпні того-ж року четар Денис Кабарівський. —

У Гірській Бригаді, що була інтернована в таборі у Німецькій Яблінні, втілено частину державної жандармерії, яка перейшла з цією бригадою в травні 1919 до Ч. С. Р., зразу до булавного відділу «І. Українського Полку піхоти», як військову поліцію під командою пор. Осипа Мілера. В червні 1919 утворено з неї окремий відділ, самостійний під тактичним, а від вересня того року й під адміністративним оглядом. В жовтні 1919 з нагоди реорганізації Української Бригади утворено з державної і полевої жандармерії одну сотню жандар-

мерії. Її командантом був зразу пор. Мілер, а від січня 1920 чет. Венделін Калер. В лютому 1920 вилучено полеву жандармерію з цієї сотні. З кінцем 1919 назначено прибувшого з України отамана Івана Дичку референтом жандармерії при Команді Української Бригади та віддано йому зверхній провід над обома жандармеріями. Державна жандармерія повнила в Нім. Ябліннім стежну службу в таборі, на двірці, в місті та околиці. В 1921 були українські жандарми приділені через кілька днів числ. станицям жандармерії також до помічної служби. Команда Бригади уживала підстаршин жандармерії також до сторожевої служби як стійки, хоч це противилося обов'язуючим приписам, а підстаршин інших частин до такої служби не командовано. З цього приводу подали жандарми в липні 1920 службовим шляхом жалобу до Військової Канцелярії Диктатора ЗУНР. у Відні; жалобу цю узнали там безпідставною. — При відділі державної жандармерії в Нім. Ябліннім відбувся від 22. II. до 7. VI. 1920 вишкіл пробних жандармів, що закінчився приписаним іспитом. Чисельний стан відділу був пересічно ось такий: 3 старшин, 40 заводових жандармів, 26 пробних жандармів (з курсу відбутого тамже), та 1 запасний жандарм. —

Після перенесення Україн. Бригади з Нім. Яблінного до Йозефова в жовтні 1921 роз'язано відділи жандармерії обох українських таборів (Нім. Яблінніе і Йозефів), а старшин і підстаршин поприділювано до відносних сотень в таборі «Б» і «Д» по їх приналежності до групи «бригадійців» чи «кравцівців», згл. «біженців». Тільки кількох із підстаршин жандармерії приділила чс. команда табору до служби на дорозі з табору до міста та ніколи на залізничному двірці. Служба ця залишилася і після заведення в українському таборі в Йозефові цивільної управи (з днем 1 лютого 1924). —

Наприкінці годиться згадати й про значіння жандармерії для держави взагалі. Там, де нема ладу й спокою, де горожани не певні свого життя і майна, не може розвиватися ані поступати вперед державне і громадянське життя; а найкраще продумані закони є тільки записаним папером там, де недостає чинника, що стоявби на їх сторожі. Це висказав ядерно великий Корсиканець ось тими словами: «Без порядку є державна адміністрація тільки хаосом, тоді не може бути фінансів ані державного кредиту, а з майном загалу пропадає майно одмиць». — Найхоробріша й найкраще узброєна армія не може устоятися супроти ворога без добре організованого запілля, що його справність залежить у першу чергу від справности жандармерії. —

Тому всі держави кладуть велику вагу на удержання справности сторожі безпеки. Державний досвід учить, що тільки по військовому зорганізована, карна і аполітична жандармерія може стати на висоті свого завдання. —

IV-класова українська народня школа у Володимирі Волинськiм основана в 1916 р.

УСС у Володимирі 1916-17 р.

По дав І. К.

Про працю Усусусів у Володимирщині повинен би написати докладніше хтонебудь із тодішнього комісаріату УСС у Володимирі, — комісаріят вiв дуже точні записки і його архiв мабуть десь залишився. А робота УСС у пiвденній Волині заслуговує на те, щоби списати її з усіми подробицями: iшла вона з запалом і завзяттям, буйно і широко, перебивалася побiдно між Скиллею недовiрчivosti австрiйської окупаційної влади та Харибдою темноти волинського селянина, і залишила у тихій волинській стороні перші зерна національного освiдомлення. Сухий реєстр фактiв і цифр, який подаємо на тому місці, нехай буде пригадкою для б. володимирських стрiльців, що повинні ширше написати про свої труди і дiла.

Укр. Сiчові Стрiльці приїхали до Володимира 8 лютого 1916 р. Зпочатку було їх трьох: четар Микола Саєвич та стрiльці Кузьмич і Иван Романків. Стрiльців прислано сюди як „вербунковий комісаріят“ з метою приєднувати волинян-охотників до „українського легіону“. Тільки під такою умовою австрiйська влада дала дозвiл на приїзд УСС на Волинь. Це було завдання прямо фантастичне: місцеve населення відлосилося з недовiр'ям до чужої армії, а грабунки і знущання мадярiв ще загострили відносини. Все таки четар Саєвич, щоби якось оправдати iснування „вербункового“ комісаріату, взявся до вербунку і на диво стягнув біля 50 охотників; це був матеріал малої вартості (в більшості жиди*) і команда УСС не дуже була вдоволена таким набутком, але будь-що-будь ці „успіхи“ стрiльців на окупованому терені мали це значіння, що австрiйська влада почала ставитися прихильніше до УСС і кризь пальці дивилася на їх освiдомлюючу працю на Волині.

Як гляділа на цю справу команда Коша УСС, на це позволю собі навести листа одного зі знайомих старшин (з 12 червня 1916 р.):

„Спершу, як виїздили наші комісарі на Волинь, всі ми тутки багато дискутували над питанням рекрутації та її значінням, а далі над іншою роботою комісаріятiв, важнішою чим сама рекрутація. І всі ми розуміли

справу не iнакше як ви: iменно уважали рекрутацію за середник до важніших цілей. З тов. Саєвичем я відразу порозумівся, бо знав, що він один зуміє вийти навіть з найбільш клопітливого положення. Його сприт я знав від самого початку нашої спiльної роботи в УСС і ми оба тільки важилися та доконували того, про що ні один наш офіцер і не подумав би. І на Волині т. Саєвич справді дав собі раду, та назбирав людей в пору і удержав на становиску себе і товаришiв. Правда — люде в значній більшості були незвичайно погані („катилярні екзистенції“!), а я зорганізував їх в окремих відділ, окружив спритними підофіцерами та казав більше звертати уваги на політичне освiдомлення, науку грамотности, чим на муштру. Перед повним освiдомленням тих людей, я й не думав слати їх в поле, або навіть проти їх волі; я мав все готове для них заняття в кошi. Що правда, клопотiв я мав з ними нераз дуже багато, та я не звертав ніколи уваги на те.

„По довшiм часі становиску наших комісарiв на Волині скріпилося на стiльки, що команда IV армії зачала їх цiнити як т. зв. *verlässliche Leute*, що можуть попри рекрутацію сповняти рiжні услуги військовим властям. Вони почали навіть поблажливо дивитися, а далі і помагати нашим комісарам у просвітній роботі серед населення; зрозуміли, що там є українці, яких зразу зовсім не признавали і сьогодні самі йдуть на руку у закладанню українських народніх шкіл. Ми здобули справді на Волині те, що недавно видавалося неможливим, — перевагу над нечисленними, але сильними поляками і починаємо паралізувати їх працю власне при допомiчi військових сфер. Це кольосальний здобуток, якого львина пайка належить тов. Саєвичевi.

„З тою хвилиною однак змінився мій погляд на рекрутацію. Як зразу була вона важною (як середник!), так нині зійшла вона на другий плян, бодай по моїй думці. Бо непевність долі волинських земель (окупованих може тільки хвилево) несе з собою і велике ризико для тих волинців, що вступають до УСС. Легко може наступити таке, що вони не маючи змоги вернути до рідні, мусіли би остати по тім боці кордону — лишені всякої опіки. Бо держава по війні

* В кошi ці волинські охотники дістали назву „ай-вай-куринь“.

Волод. В. Х. Т. Б. М. У. Б. Засідання Української Ради Шкільної Округної -

Засідання Української Округної Шкільної Ради у Володимирі В. Х. 1916 р.

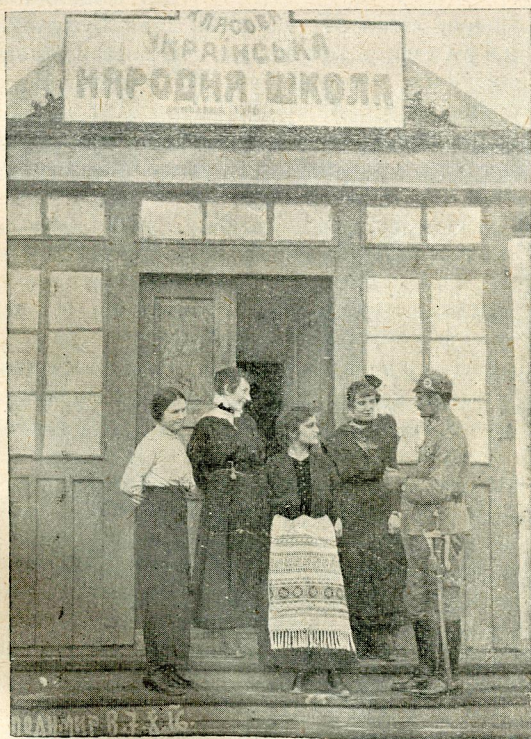
певно ними не займеться; а наша суспільність... знаєте яка. Через те рекрутація на Волині видавалася все занадто жорстокою і коли її не муситься вести, то краще зредувати її до мінімум“.

„Ось такими думками руководився я, коли відсилав декого з рекрутів назад до дому. Однак я відсилав тільки фізично нездібних або апашів, яких також не бракувало між волинськими жидами. Се має ще одну обставину за собою, а іменно: що в команді 4 армії знають все, кілька людей виїжджає з Волині сюди, бо всі транспорти мусять бути там зголошені; зате не знають, кілька вертає назад, бо сього ніде не зголошується. Таким чином можна удержати позірну статистику, оскільки вона загалом потрібна. А що й сама держава тепер вище цінить іншу працю наших

австрійської військової влади і могли взятися до культурної роботи на Волині, що лежала дотепер відлогом.

Група учителів УСС. відкомандована до Володимира В. провадити українські народні школи. Посередині командант міста пор. Мартинець. 6. X. 1916.

Учительки чотирохкласової української народної школи у Володимирі з підпор. УСС. Угрином-Безгрішним.

комісарів, чим саму рекрутацію, — се видно з того, що вона удержує 3 офіцерів (найменше 1500-2000 кор. місячно), через ряд місяців, дарма, що ці комісари зібрани за весь час раптом сорок і кілька рекрутів. Щоби держава в нинішніх обставинах схотіла платити за таке число людей близько 15000 кор., се видається сумнівне. А знаю також, що ком. 4 армії писала і пише дуже похвально про наших комісарів до корпусної команди Гофмана. Се має своє жерело якраз не в рекрутації, але в чім іншій...“

Завдяки зручній тактиці четаря Саввича Укр. Січові Стрільці добули довірря

На першому місці треба було зайнятися заснуванням українських шкіл, яких дотепер на Волині не було. Першу школу ім. Шевченка засновано у Володимирі заходом посаджика міста сотника Гната Мартинця і місцевого громадянина Черановського, — стрільці мали взятися до організації шкіл по селах.

Зразу праця стрічала великі перешкоди. Вже сам факт, що пропагандою української школи займається австрійське військо (стрільці були в австрійських одностроях з малозамітними українськими відзнаками), не едав симпатії рідній школі; до тогож селяне боялися, що за школу треба буде платити і військо буде стягати з них нові податки. Волинські села, близько боєвої лінії, мали небогато населення, були знищені переходами військ і реквізиціями, в багатьох

місяцях панувала крайня нужда. Треба було незвичайної зручності і витревалости, щоби в таких умовах приєднати селян до школи, — скласти шкільні комітети, зібрати підписи до влади, знайти приміщення і под. Будинки в більшій частині були знищені, не було лавок, таблиць, навіть вікон і дверей. В деяких місяцях виринули ще спеціальні труднощі: нпр. жандарм — поляк в Калусові всіма силами стримував оснування українських шкіл в околиці (Руснів, Будятичі, Лішин). Се була велика заслуга четаря Саєвича і його товаришів, що переборолі ці перешкоди і повели шкільну акцію.

Тяжка до розв'язки була справа учителів. Покищо трудно було доставити учительські сили з Галичини, раз через паспортні, друге через те, що на воєнних теренах потрібні були головно чоловіки, а вони всі були у війську. Тому треба було вдоволитися місцевими силами, хоч вони до української школи не мали підготовки. Стрільці віднайшли по селах біля 10 учителів і учительок і пробували притягнути їх до наших шкіл. Щоби увести їх в галицьку систему науки і звичаї до української мови, якою вони слабо володіли, роблено для них короткі приготівні курси у Володимирі.

Воляки практикували у школі ім. Шевченка під проводом учительок з Галичини, які там учительовали, — училися притім української історії і географії, народних пісень і т. ін., а опісля ішли на самотійні посади. Деякі з них в короткі часі стали добрими учителями.

До червня 1916 р. заходом УСС відкрито такі школи:

1. Вуйковичі: 60 дітей, розпочав науку Дмитро Лотоцький, учив Парфеній Котушко.
2. Руснів і Бискупичі шляхетські: 40 дітей, уч. Юрій Тлуховський.
3. Будятичі: 50 дітей, уч. Денис Черановський.
4. Зашковичі: 52 дітей, розпочав Д. Лотоцький, учила Марія Панасюк.
5. Луковичі: 40 дітей, уч. Д. Лотоцький.
6. Орищі: почав Ю. Тлуховський, учили Зінаїда Волканович і Іван Лижник.
7. Свинюхи: 104 дітей, уч. Теодора Ліщинська і Антін Чуйко.

Підготовлено заснування шкіл в таких селах: 8. Загайці, 9. Затурці (масток Вячеслава Липинського), 10. Колпитів, 11. Конюхи, 12. Коритниця, 13. Лішня і Осмиловичі, 14. Ліговиж і Мельників, 15. Локачі, 16. Ляхів, 17. Озеряни, 18. Порицьк старий, 19. Пустомити, 20. Риковичі, 21. Сілець*), 22. Твердиня, 23. Хорів, 24. Шельвів.

*) В Сільці була більшість поляків і влада не хотіла допустити української школи; але місцевий староста поляк на злість ксьондзові-полякові вніс подання о українську школу; був там чудовий будинок.

Бюро Культурної Помочі у Львові підпомогло новою основані школи книжками і шкільним приладдям, а також оплачувало учительські сили. Від лютого до червня 1916 р. видатки на Володимирську округу були такі: учителі 1996 корон, книжки 1333'63 кор., зшитки 301'02, інвентар 894'30, різне 7'70, разом 4532 корон. Шкільних підручників вислано у Володимирщину 1692 примірників, книжок до бібліотек 629.

З новим шкільним роком 1916/17 число шкіл збільшилося о дві міські школи в Любовні (заснована вже при кінці червня) і Устелузі. Учили там учительки з Галичини; але фонди на любовенську школу давав володимирський комісаріят УСС, що уважав її своєю „улюбленою дитиною“.

В грудні 1916 р. волинські комісаріяти УСС збільшили чисельно, з Коша повелосся вислати на Волинь стрільців-учителів зі спеціальною місією заснування шкіл. Закипіла тоді робота на цілій лінії. До березня 1917 р. засновано нові школи або оновлено занепавші в таких місяцях:

1. Божанка, дітей 35, учит. УСС Кость Танчаковський.

2. Бискупичі шляхетські, дітей 34, уч. УСС Іван Вербяний.

3. Будятичі, дітей 46, уч. УСС Волод. Дзюбак.

4. Дорогинички, дітей 45, уч. УСС Богдан Заклинський.

5. Ліговеж, дітей 75, уч. УСС Федір Вишиваний.

6. Лішня, дітей 57, уч. УСС Іван Гуцуляк.
7. Микуличі, дітей 40, уч. УСС Іван Маєвський.
8. Мокрець, дітей 46, уч. УСС Остап Вахнянин.
9. Орищі, дітей 55, уч. Дмитро Лотоцький.
10. Поромів, дітей 51, уч. УСС Роман Гриневич.
11. Рогожани, дітей 11, уч. УСС Кость Танчаковський.
12. Руснів, дітей 24, уч. УСС Лев Смулка.
13. Ставки, дітей 40, уч. УСС Іван Старчук.
14. Хотячів, дітей 33, уч. Теод. Саєвич.
15. Зашковичі, дітей 52, уч. Марія Панасюк.
16. Пузів, уч. УСС Клим Коник.
17. Шенютинок, уч. УСС Осип Бійовський.
18. Осмиловичі, школа організувалася.
19. Устелуг, дітей 138, учила Ант. Парахоняк і Марія Стецик.

У вказаних школах було разом 782 дітей, в сьому 465 хлопців, 317 дівчат. Більшість дітей була православної віри і української мови, з інших націй було 63 жидів, 43 поляків, 13 чехів, 4 німців. Що до стану будинків, то тільки 5 шкіл було у давніх шкільних приміщеннях, — всі інші в приватних домах, здебільша селянських хатах і попівствах. При 4 школах були курси для неграмотних, при 2 курси німецької мови.

Окрім вказаних вище шкіл якийсь час наука відбувалася в селах: 20. Вуйковичі, 21. Луковичі, 22. Сілець, 23. Риковичі, 24. Пустомити, 25. Затурці, 26.

Четар УСС. М. Саєвич провадить українську дівчорку зі села Огіривок до Володимира.

Ляхів, 27. Шельвів, 28. Коритниця, 29. Конюхи 30. Старий Загорів, 31. Локачі, 32. Старий Порицьк, 33. Острівок, 34. Свинюхи. Володимирський комісаріят дав також почин до засновання деяких шкіл у ковельським окрузі: 35. Любовень, 36. Гуща, 37. Головно, 38. Матіїв, 39. Кусниці, 40. Згоряни, 41. Городно, 42. Підгородно, 43 Нудижі, 44. Стара Гута, 45. Олесек, 46. Машів. Таку величезну організаційну працю перевели володимирські УСС під проводом четаря Савевича протягом одного року побуту на Волині.

Що школи засновані стрільцями були не довговічні, це лежало в природі річей, — в тому, що Волинь була у війсьній полосі. Ледви засновано якусь школу, ледви стягнуто до неї дітей, спроваджено книжки і інші шкільні засоби, — приходила несподівана ро-

сійська офензива, треба було село евакуувати і вся робота пропадала. І самі стрільці — учителі не довго змогли працювати на Волині. Вже в квітні 1917 р. прийшов новий військовий перегляд: 8 стрільців призначено до фронту і стягнуто їх з Волині, — через те і 8 шкіл опустіло...

Але значіння волинських шкіл не обмежувалося до правильної щоденної науки. Важніше було те, що у селі був український стрілець, що вперше заговорив до селян українською мовою, що показав дітям українську книжку, що почав освідомлювати села. Вистарчило нераз два-три тижні побуту УСС в якійсь околиці, щоби перші зерна свідомости залишилися тут і укріпили на все.

Короткий історичний нарис розвитку фльоти

Написав генерал-хорунжий фльоти *Савченко-Більський*.
(Докінчення).

З бігом часу фльота все удосконалювалась. У 1807 році американець Фультон винайшов новий паровий двигун, який пристосував до руху кораблів, через особливе улаштування коліс з лопастями. Його перша спроба була невдалою. Днище шлюпки не витримало ваги кітла й провалилося. Але Фультон слідом за цим збудував другий, який дав задовольняючі наслідки.

Ще довго техніка не мала змоги виробити досить дужо двигателя для великих кораблів, так що вітрильна фльота залишилась до половини XIX століття, служивши головним засобом і для війни і для торгу.

У другій половині XIX століття й майже до кінця його кораблі будовано мішаної системи, себто мали й парову машину і повний рангоут (вітрила), причому переважно користувалися вітрилами, бо машини були не дуже надійні, часто псувалися і люди ще не прилаштувалися ними користуватися та їх обслуговувати.

У середині XIX століття вводиться залізне кораблебудівництво. І ще в останні часи деревлебудівництва, для того, щоби підводна частина корабля не обростала мушлями (черепашками) та водорослинами, через що зменшувався хід, її обшивали міддю. Коли було введено залізне кораблебудівництво, прийшлося знову обшивати міддю підводну частину корабля, але більш складним способом, бо при зєднанні міді з залізом у морській воді вироблявся розїдаючий ток, для чого приходилося вживати два ряди дерев'яних брусів, з яких один прикріплювано залізними бовтами до корпусу корабля, а до другого ряду, що був зєднаний з першими бовтами, прикріплювано мідяні аркуші мідяними цвяхами. Таке обшиття залізних кораблів міддю хоча й давало невелику виграну в швидкості, але значно збільшена некорисна вага корабля примушувала дуже рідко вживати цього способу.

При кінці XIX століття винайдено патентовану фарбу для фарбування підводної частини корабля, при вживанні якої дно не обростало і обшиття під-

водної частини корабля міддю відійшло в царину оповідань.

З'явилася нова система будівлі кораблів, так кажучи, решітна, себто окрім ребер-шпангаутів і стягаючих їх брусів-бімсів дерев'яного кораблебудівництва, введено продовжні кріплення шпангаутів один з другим — стрингірами, що дало можливість збільшувати розміри кораблів.

З'являються кораблі водозміщення в декілька тисяч тон.

Артилерія також удосконалюється. Гармати робляться нарізними і від гармат, які набивалися з дула, переходять до гармат, які набиваються з заду. Зростає влучність і збільшується швидкість стрільби. Металь для гармат вироблюється більш цупким і набій пороху збільшується. Через те руйнуюча сила артилерійського вогню стає більшою і збільшується дальність стрільби.

Удосконалення артилерії викликає піклування про захист корабля, або хочаб самих життєвих частин його. З'являється панцир. Для пробиття панцира збільшують силу та калібер гармат. Панцир погрубшується й загартовується.

З появленням парових кораблів знов відроджується тактичний засіб весельної фльоти — тараний вдар. У середині XIX століття (в часи усобиць Півночі та Півдня Зєднаних Держав 1863-1865 років) — з'являються спеціальні крейсери-тарани. У відповідь на це утворюються монітори. Крейсер-таран є це швидкохідний, рухливий корабель з великим цупким тараном. Монітор це панцирний корабель з одною або двома башнями (місце установлення та захисту гармат), причому понадводна частина значно виходила так, що при таранному вдарі таран не міг досягнути підводної частини.

Але скоро з'являється нова зброя, — на початку міна на жердці, потім загороджуюча міна та саморухаюча міна Уайтхеда.

Зі збільшенням дальності стрільби артилерії, таранного вдару перестали вживати, його змінили міни Уайтхеда.

У захист проти їх вживають сітєве та банне загородження, а також тралі. Роблять подвійне, а потім потрійне днище корабля. Електротехніка робить швидкі успіхи і всі її завоювання прикладають при флоті, — від освітлення до вертіння башень, підняття шлюпок та якорів, сигналізуваннє, повертання керми та інше.

Техніка з кожним роком також робить все нові й нові успіхи — сила парових машин досягає декілька десятків тисяч індикаторних сил і хуткість підвищується.

Ще в середині ХІХ ст. починають пристосовувати шрубину, як засіб рухання корабля, замість коліс і незабаром майже зовсім відкидають колеса.

Винайдений бездротний телеграф (радіо) негайно установлюється на всіх кораблях. Уміщення на кораблях величезних ваг, машин, кітлів, артилерії, панцирів, допоможних механізмів та інше викликає збільшення водозміщення та вироблення більш міцного матеріалу, — залізо замінюється сталлю.

Після російсько-японської війни винаходять підводний човен. Його розвиток та удосконалення іде швидко вперед і через 10 років стається страшною зброєю.

З завоюванням повітря, винайденням літаків, з'являється нова зброя й на морі — гідроплани. Плавати під водою та літати по воздуху пробували давно. Було в цьому багато спроб, але до початку ХХ ст., коли винайдено легкий та дужий мотор, ці спроби не приводили до позитивних наслідків.

На прикінці ХІХ століття військові кораблі поділялись на такі типи:

1) Ескадровий панцирник (броненосець); 2) панцирний крейсер; 3) крейсер І ранги (кляси); 4) крейсер 2 ранги (у де яких державах були крейсери й 3 ранги); 5) мінний крейсер; 6) міноносець (І-ої та ІІ-ої кляс); 7) міноноски; 8) панцирники побережної оборони (2 кляси); 9) канонірські човни (1, 2 та 3 кляс); 10) мінні загородителі; 11) яхти; 12) кораблі-післянці; 13) транспорти; 14) лоцмайстерські судна та 15) портові судна.

Ескадровий панцирник (броненосець) — найбільший корабель, захищений на всьому корпусі по ватер-лінії*) панцирем і озброєний великими 10", 11", або 12" гарматами, середньою артилерією в 120 м/м, або 6" та дрібною протимінною (для відбиття мінних атак) від 75 м/м до 37 м/м, мав 5-6 мінних понадводних та підводних апаратів, та звичайно дві парові машини (були і з одною і 3-ма машинами). Окрім сторчового (вертикального) бортового панцира, панцирники мали панцирну палубу, яка захищала його від надвісних (падаючих на корабель під великим кутом) стрілен. Корпус його мав подвійне днище й ділився непр пропускаючими воду перегородками на засіки.

Первісний тип панцирника недовго проіснував, його замінили нові типи панцирників, які одержали назву „дредноутів“, від імені першого нового англійського панцирника цього типу. Водозміщення дредноутів дійшло до 19-25 тисяч тон; хід колихався від 19 до 23 узлів. Головна його особливість була в тому, що він мав тільки велику 11"-12" артилерію в кількості 9-12 гармат у 52 калібри довжиною, улаштованих по 2, або по 3 в башнях, та протимін-

*) Ватерлінією називається лінія, по яку опускається корабель у воду.

ною в 120-130 м/м, або 6", у кількості 20-30 гармат. Мінні апарати перестали ставити.

До початку світової війни появився зверх-дредноут, водозміщення до 35.000 тон і калібер великої артилерії дійшов до 14-15 дюймів у 52 калібри довжиною. Італійці навіть хотіли ставити 16" гармати, але на це не відважились.

Призначенням ескадрових панцирників (броненосців) було вести битву з ворожою флотою та фортецями.

Потім йшли панцирні крейсери, у яких елементи були такі-ж, як і у панцирників, тільки панцирі були тонші й прикривали лише найважливіші частини; артилерія теж була слабша, на рахунок якої збільшувалася шкортість корабля.

Перші панцирні крейсери появились наприкінці минулого століття, хід їх був 20-21 узлів; артилерія складалася із 3-х 8", або 10", 50 калібрів довжини, 12-16-ти 6" гармат та протимінною із 20-24 75 м/м, і 50 калібрів довжиною. Водозміщення їх було 8-10 тисяч тон.

Панцирні крейсери рівнобіжно з панцирниками дійшли на початку до типу дредноутів-крейсерів з водозміщенням у 20-25 тисяч тон, з ходом у 24-27 узлів і 10-12 10", або 11" гарматами та протимінною артилерією з 130 м/м, або 6". Потім почали будувати крейсери зверх-дредноути з ходом до 30 узлів, а велика артилерія дійшла до 14", о 52 калібрах довжиною. Їх призначення — глибока розвідка та разом з панцирниками провадження битви з ворожою флотою та фортецями.

Вслід за цим пішли типи панцирно-палубних крейсерів І ранги (кляси), які появились майже одночасно з панцирними крейсерами. Водозміщення їх було 6-8 тисяч тон. Шкортість на початку була 22-23 узли, а потім дійшла до 32 узлів. Для захисту мали тільки панцирну палубу та щити при гарматах (іноді 6" гармати захищались 4-5 дюймовими панцирними башнями); мали 12 6" гармат і стільки-ж 75 м/м протимінних. Далі стали ставити одну або дві 8" гармати. Призначення їх — розвідка, крейсерування, блокада та виконання других завдань. Панцирно-палубні крейсери 2 ранги (кляси), теж що й одноіменні першої ранги, але меншого розміру й біля 3000 тон водозміщення. Артилерія їх складалася із 7-12-ти 105-120 м/м гармат і крім того мали мінні апарати, а початкова шкортість 24 узлів дійшла до 32 33 узлів.

У 70-х роках появилася міноноска, яка на протязі 35-40 років перетворилася у контр-міноносець (дїстроаер-нищитель).

Початкова міноноска уявляла з себе звичайний катер, озброєний двома мінами на жердці, але на такій міноносці необхідно було щільно підійти до ворожого корабля, ткнути в борт міну й шкортше відходити, щоби самому не потерпіти від вибуху міни.

З появою саморухових мін Уайтхеда, появляється й новий тип міноноски. — Невеличке в 30-35 тон водозміщення, узеньке, збудоване із тонкої сталі судно, зі шкортістю, на початку 80-х років минулого століття, 18-20 узлів і з одним носовим мінним апаратом.

Слідом за міноносками того-ж типу, але збільшеного розміру (біля 100 тон) з'являється перший міноносець з двома і навіть трома мінними апаратами. Шкортість його доходила до 22-25 узлів. Одночасно з міноносцем появляється ще один тип мінних суден, а саме мінний крейсер у 400-500 тон водозмі-

шення, зі швидкістю 20-21 вузлів з 3-4 мінними апаратами й 3-5 скорострільними пушками Гочкіса.

На початку ХХ століття з'являється перший контр-міноносець у 240 тон водозміщення, зі швидкістю до 30 вузлів, з мінними апаратами, з одною 75 м/м і 4-5 47 м/м скорострільними гарматами. У російсько-японську війну він доходить до 1000 тон водозміщення з тією-ж швидкістю, тільки артилерія робилася трохи дужчою і крім того з більшими мореходними якостями.

Потім з'являється ще новий тип контр-міноносця в 650 тон водозміщення, з 5 мінними апаратами, двома 75 і 5 67 м/м гарматами.

На початку світової війни з'явився ще більший тип, у 1350 тон водозміщення, зі швидкістю 35 вузлів, з 15-тю мінними апаратами, 3-ма 105 м/м (52 калібри довжини) протиаеропляними гарматами.

Міноноски вже не існують та і міноносців уже не будують.

В сучасний мент піднімають на дредноутах на борт по дві, або по 4 такого-ж розміру, але удосконалені міноноски.

З появою мін загородження їх ставили зпочатку при допомозі плотиків, а потім почали будувати спеціальні кораблі у 6, 8 і більше тисяч тон, з добрим ходом (до 25 вузлів) та протимінною артилерією, які мали змогу взяти та поставити де-кілька сот мін загородження (міни спускалися в воду і трималися на якорі) в короткий термін.

Такі кораблі мають назву мінні загородителі.

Для тралення форватерів та виловлювання мін загородження в військовий час невеликі комерційні пароплави з малим осіданням перетворюють у тральники*) і озброюють дрібними гарматами, надаючи їм фортрали (носовий трал окремого судна).

Пандирник побережної оборони (2 кляси), теж що і ескадровий пандирник, тільки малого розміру (до 5000 тон водозміщення), з порівняючи малим ходом, не більш 15 вузлів і з більш малим осіданням, щоби мати змогу ближче підійти до берега, з морськими якостями безумовно кепськими.

Вони уявляли собою, як би пересувні фортеці.

Канонірські човни поділяються на дві категорії: 1) мореходні і 2) річні.

Перші більш великого розміру (біля 2000 тон водозміщення), з більш менш добрими морськими якостями із озброєнням у декілька 6"-8" гармат та дрібною артилерією.

Призначення їх теж, що й пандирників, берегової оборони.

Річні канонірські човни мають різні розміри, а саме від декілька десятка тон до 1000 тон водозміщення, в залежності від глибини фарватерів річок, на яких вони мають провадити операції. Озброєння-ж, захист (панцир) та швидкість їх устанавлюється в залежності від місцевих умов і наскільки дозволяє водозміщення цих суден.

Окрім кораблів та різних суден, які перелічені, в військовій флотії є ще кораблі для вишколення особистого складу.

З них складаються ескадри та відділи (більшою частиною старі кораблі, яким надаються всі нові

*) Тралити це означає звільняти певну простір моря від мін загородження тралом, себ то сталевим тросом, який знаходиться поміж двома кораблями і має ножиці, або набої, якими перерізує сталевий трос, на якому тримаються міни загородження на своєму якорі, після чого міна випливає на поверхню.

удосконалення та винаходи), а саме: відділ школи гардемаринів, відділ школи інженер-механіків, артилерійський відділ, мінний відділ, відділ навчання машинної команди, гідрографічний відділ та інше.

Яхти для Голови Держави та вищих морських осіб. Їх озброювали дрібною артилерією для поздоровлень.

Підводні човни з'явилися лише тільки на початку цього століття. Перші були великого розміру, мали всього один мінний апарат. Для двигання понад водою був нафтовий мотор, який давав їм швидкість до 10 вузлів, а через посередництво акумуляторів приводжено до руху мотор у підводному плаванні, який давав їм швидкість 6 вузлів. Водозміщення їх було біля 100 тон.

Слідом за першими підводними човнами у всіх більших держав з'явилися свої винахідники. Появилось багато типів підводних човнів. Кожна держава змагалася держати у таємниці свої удосконалення підводних човнів, а в той же час змагала розвідати чужі таємниці.

Форма більшости підводних човнів — потовщена цигара. По середині є башенька, верх якої відкривається і через неї люди проходять в середину човна. Підводні човни опускаються через наповнення цистерн водою та при допомозі поземних керм.

Впливає човен випомповуючи воду, а також при допомозі поземних керм.

При довготривалому перебуванню човна під водою від дихання екіпажу, парування газів (нафти, квасів, акумуляторів та інше) повітря в човні псується, а тому його приходиться змінити, для чого із резервуарів стисненого повітря напускається в помешкання човна свіже, а поповане випомповується спеціальною помпою.

В часи останньої війни з'явилися підводні човни у декілька тисяч тон, з швидкістю до 16 вузлів під водою. Деякі мали зброю — не тільки міни, але й гармати (105 м/м). При перебуванню під водою із човна мали змогу орієнтуватись через періскоп, якого верхній кінець залишався понад водою: при спусканні на велику глибину орієнтувалися по компасу.

Завдання підводних човнів — загодя ослабити ворожу флоту, яко мога більше (себ-то попусувати декілька кораблів різними заходами), перешкоджати, коли не зовсім припинити ворожу морську торгівлю та виконувати другі завдання мінних суден. Взагалі зброєю дуже небезпечною.

З ХХ століття почали входити в склад ескадр транспорти-майстерні для провадження ремонту кораблів підчас знаходження їх поза портом.

В часи війни комерційна флотія дає допоможні засоби військовій флотії. Озброєні скороходні пасажирські пароплави під військовим прапором та з військовим екіпажем ставали допоможними крейсерами та крейсерами для гідроплянів. Вантажеві пароплави ставали військовими транспортами і озброювалися дрібною артилерією.

З появою залізної (сталевий) парової флотії, з озброєнням далекострільними гарматами, змінилися й тактичні засоби у війні на морі й малюнок морської битви став мати інший характер.

Абордаж відійшов в царину оповідань.

Нова винайдена зброя — міни, як міни загородження, так і Уайтхеда одержали широке пристосування.

Морські битви в останню війну великих (лінійних)

кораблів розпочиналась на віддаль, яка перевищувала 120 кабельтових (51 верста) і рідко сходились ближче 100 кабельтових (17½ верст). Були битви й на більш близьких віддальх, коли через туман ворожі кораблі сходилися, не виявивши раніш один другого, або через другі несподівані стрічі, як наприклад битва Чорноморської ескадри з крейсером-дредноутом „Гебеном“ коло Херсонесу в останню війну. Основні принципи та завдання війни на морі залишилися тіж самі.

Існували два ріжновидні способи провадження морської війни — наступний та оборонний. Той і другий мають підрозділи, як наприклад — активна та пасивна оборона — себто повне володіння морем зі знищенням ворожої фльоти і володіння морем умовне з замкненням ворожої фльоти.

Також існували завжди й дві зброї. Зброя дужого — артилерія; зброя слабого поступово: брандери, тарана, міни на жердці, міни Уайтхеда і прикінці підводні човни.

Крім того завданням як дужого так і слабого було припинити, або хочаб учинити шкоду морській торгівлі ворога, а також припинити доступ до ворожих портів та нейтральних кораблів.

Для припинення морського торгу ворога, або хочаб пошкодження йому, посилають крейсери (Німеччина в світову війну вживала для цієї мети підводні човни. На початку війни всім відомі великі шкоди, яких накоїли її крейсери „Емден“ та „Карльсруге“).

З цією ж метою оголошувано і блокади берегів ворога. По міжнародньому праву її можна оголошувати тільки у випадку певної блокади, себ-то ворог, коли оголошує її, повинен післати для цієї мети достатню кількість військових кораблів.

Мінами загородження користувались у світову війну у великих розмірах і не тільки для захисту своїх портів, але і для того, щоб замкнути ворожу фльоту в її базі.

* * *

Умови, при яких приходилося мені писати сю працю, на великий жаль не дають можливости зупинятися та більш докладно розглянути сучасну морську війну, дуже складну, у якій приноровлюється всі винаходи та відкриття по всім галузям техніки та науки.

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА

† Микола Турянський б. УСС.

Дня 8 березня с. р. помер трагічною смертю в 42 році життя бувший УСС. Микола Турянський. Покійний, як міщанський син, брав перед війною живу участь в просвітянському життю Коломиї. Причиною смерти була нервова недуга й невідрадне фінансове положення, в яке попав, будучи властителем одного з ресторанів у Коломиї. Земля йому пером.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Просимо вирівнати

залеглу передплату!

ПРЕСОВИЙ ФОНД

Осип Марків, Станиславів, зол. 15'00

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IV. річник / Число 5. / Травень 1932.

*

З М І С Т

	Стор.		Стор.
За Десну!..		Над Смотричем	
Микола Матіїв-Мельник	2	Н. Кибалюк	12
Як виглядав гетьман Іван Мазепа?		Дещо про державну жандармерію ЗОУНР.	
Б. Л.	3	Студія. Д-р Іван Козак	15
Весна 1920 р. на Україні		УСС у Володимирі в 1916-17 рр.	
Степан Венгрінович	6	З. К.	18
Українська воєнно-морська політика на		Короткий історичний нарис розвитку фльоти	
Кримі в 1917-18 рр.		Ген.-хор. Савченко-Більський	21
Лейтнант Святослав Шрамченко	9	Посмертна згадка	24

ПРАЦІВНИКИ ЦЕНТРОСОЮЗУ І ЙОГО ФАБРИК БАЖАЮТЬ ВСІМ КООПЕРАТИВАМ ТА ЇХНІМ ЧЛЕНАМ ВЕСЕЛИХ ТА ЩАСЛИВИХ СВЯТ!

Важкі економічні відносини не звільняють Вас від обов'язку забезпечення долі Вашої Рідні. Тому негайно подбайте про життєве забезпечення в одинокому українському Товаристві взаїмних обезпечень на життя й ренти

„КАРПАТІЯ“ ЛЬВІВ, Ринок ч. 38.

(Власна камениця).

ЖИТТЄВА ПОЛІСА ЦЕ НЕ ЛИШЕ НАЙПЕВНІША ЛЬОКАТА ОЩАДНОСТЕЙ,
АЛЕ Й НАЙКРАЩА ЗАБЕЗПЕКА БУДАЧНОСТІ ВАШОЇ І ВАШОЇ РІДНІ.

Чи Ви вже є передплатником журналу **„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“**?

З днем 1. жовтня 1931 року, почався п'ятий рік існування **одинокого популярно-наукового місячника „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“**.

На рік 12 чисел, Кожне число по 32 сторінки вел. чвірки. Хто бачив і передплатував названий журнал, не потребує рекомендацій.

Журнал «ЖИТТЯ І ЗНАННЯ» повинен знаходитися в кожній українській хаті, кожній українській читальні, кооперативі, освітній і культурній установі!

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТН: Передплата на рік в краю і Чехословаччині вносить 18'00 зол., на 6 місяців 9'00 зол., на 3 місяці 5'00 зол., поодинокое число коштує 2'00 зол.

Просимо прислати передплату. При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

Адреса Редакції і Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10. ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Societé „Prośvita“, Leopold, Rynok 10. Pologne.
Association „Prośvita“, Lviv (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

КООПЕРАТИВА „РІДНА ШКОЛА“ У ЛЬВОВІ, РИНОК 10

видає від нового року 1932
ілюстрований півмісячник

„РІДНА ШКОЛА“

для всього українського
громадянства.

„Рідна Школа“ — це трибуна у найживотніших підставових справах української нації, якими є шкільництво й виховання та дороговказом в її змаганнях. ● „Рідна Школа“ — лупить невидимими нитками всі понеаолені розділені українські одиниці для осягнення збірними зусиллями Великої Меті. ● В „Рідній Школі“ друкують свої праці найвизначніші українські письменники, педагози й суспільні діячі з краю і за кордоном. ● Станьте передплатником „Рідної Школи“ і тим причинитесь до скріплення сили й відпорности Української Нації.

Передплата: В краю вносить: місячно 1 зол., чвертьрічно 3 зол., піврічно 5'50 зол., річно 10 зол.
Для заграничі: 2 дол. на рік, 1 дол. на пів року.

„Рідна Школа“ повинна знайти в руках кожного свідомого Українця, в кожній українській установі, в кожній шкільній читальняній, кооперативній і приватній бібліотеці.

Адреса: „Рідна Школа“ Львів, Ринок ч. 10. — Конто П. К. О. 153,427. — Телефон ч. 77-52.

ЗАПРОСИНИ
ДО ПЕРЕДПЛАТИ

З О Р І К В И Д А Н Н Я * П Е Р Е Д П Л А Ч У Й Т Е

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

що виходить в 1932 р. під тою самою редакцією

ЛНВ виходить точно в кінці кожного місяця в обемі шести аркушів. ЛНВ, як і досі, є виразником ідей, боронених від 1922 р.: „літературний імперіалізм“ — в краснім письменстві, творчий субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волюнтаризм — в політиці. ЛНВ поборює, як і досі, старий провінціалізм і нове „всесвітність“, де вони не виявлялися. Поборює „обективність“ в трактуванні зявищ життя, за якою криється трусість думки і хворість волі. ЛНВ містить, як досі, твори українських авторів, що вносять в нашу дійсність творчі ідеї завтрішнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого. ЛНВ присвячує увагу пекучим питанням українського життя на цілій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомить з новітніми національними рухами. З духовним життям великих народів окциденту. Старається виховувати суспільність в дусі властивого західній культурі активізму. ЛНВ пильну увагу уділяє інформованню про життя Великої України, містить оригінальні і переддруковані праці зазбручанських авторів.

Передплата вносить: місячно 2.50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вулиця Руська Ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолок.

Видає: Українська Видавнича Спілка.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ одинокий український сатирично-гумористичний журнал, — що вдатно, з правдивим гумором ілюструє події нашої буденщини, вносить розвагу в сірі будні, зганяє з перетомленого чола хмаринки смутку, навіть в часах тяжкої скрути та теперішних злиднів

„З И З“ Чвертьрічна передплата зол. 3— Адреса: „З И З“, Львів, вул. Підвалля ч. 7. III. п.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

АКЦІЙНА СПІЛКА

ЛЬВІВ, ВУЛ. СЛОВАЦЬКОГО Ч.: 14.

Телефон ч. 3-82, 52-92 і 75-32.
Конто в П. К. О. Ч.: 149.000.

Адреса телеграфічна: Зембанк — Львів.
Жировий рахунок в Банку Польським Львові.

АКЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ЗОЛ. 5,000.000. — ВЛАСНА КАМЕНИЦЯ.

Виконує всякі банкові чинности,
полагоджує перекази за границю до
всіх місцевостей світа;
перепроваджує інкасо у всіх місцевостях в краю і за границю;

приймає і виплачує вклади в золотих і долярах;
купує і продає цінні папери, девізи, валюти по курсі дня — на найкорисніших умовах.

У ВСІХ КРАЯХ ЕВРОПИ І АМЕРИКИ ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній **молочарський промисл** під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською організацією, якою є **Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“** поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної організації може нанести більше шкоди як позитку. Звертайтеся о пораду і вказівки на адресу:

„МАСЛОСОЮЗ“ ЛЬВІВ, Косцюшка Іа.
Телефон 43-86, 81-04 і 39-66.

або до Відділів „МАСЛОСОЮЗУ“

СТРИЙ, Міцкевича
СТАНИСЛАВІВ, Собіського 24, тел. 654
ПЕРЕМИШЛЬ, Ринок 23, тел. 340
САМБІР, Косцюшка 11а, тел. 43
КОЛОМІЯ, Косцюшка 11, тел. 38

ДРОГОБИЧ, Пілсудського 14, тел. 285
ТЕРНОПІЛЬ, Міцкевича 41, тел. 234
ЛУЦЬК, Ягайлонська 25, тел. 239.
СОКАЛЬ, Косцюшка 83
РУДКИ, Ринок.

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК „ДНІСТЕР“

У ЛЬВОВІ, вул. РУСЬКА Ч.: 20.

УДІЛЮЄ ПОЗИЧКИ векслеві і гіпотечні, зачети на підклад акцій і т. п.
ПРИЙМАЄ під найкориснішими умовами вклади в краєвій і заграничній валюті.

ПЕРЕВОДИТЬ купно і продаж всякого рода цінних паперів.

ПЕРЕВОДИТЬ торговельні операції.

ПРИЙМАЄ вплати на рахунок третих осіб.

ПОПИРАЄ діяльність других кооператив.

Адреса для телегр.: „Дністер“, Львів. Тел. 80-50.